

♦ Karel Adam. Ilustrácia: Juraj G. Mandel

Hudba ako remeslo

V tomto vydaní prinášame pokračovanie poviedky o tom, ako kedysi Rómovia hrali pánom. Hudba je najvýraznejším remeslom Rómov, bola a je zdrojom príjmov. Ako remeslo preto v mnohých rodinách hudba prežíva niekoľko generácií. Na Slovensku patrí k jedným z najvýraznejších nositeľov kvalitnej hudby aj divadlo Romathan. Ako primáš, dirigent a v rokoch

1998 až 2016 aj riaditeľ, tam pôsobil Karel Adam, DiS.art (1953). Po skončení Štátneho konzervatória v Košiciach pôsobil v agentúrach Slovkoncert a Pragokoncert. Koncom roka 1992 nastúpil do vtedy vznikajúceho divadla Romathan ako šéfdirigent divadelného orchestra. Karel Adam sa narodil do hudobníckej rodiny a toto remeslo odovzdal aj svojim trom synom. Do-

kumentačno-informačné centrum rómskej kultúry Štátnej vedeckej knižnice v Prešove o ňom zverejnilo v roku 2017 obsiahly videodokument. Vo svojom rozprávaní hovorí o detstve, o začiatkoch a pôsobení v divadle Romathan, o postupnom rozvoji divadla a o hodnotách, ktoré sa toto divadlo snaží tlmočiť svojim divákovi. Zároveň sa zamýšľa nad pojmami rómska hud-

ba, rómska kapela, súčasná rómska hudobná produkcia, autenticita.

Ak si nájdete čas, určite sa pozrite aj na ďalšie zdokumentované oblasti z rómskej kultúry, ktoré nájdete na stránke www.portalsvk.sk.

Titulnú ilustráciu Karla Adama vytvoril výtvarník Juraj Mandel.

*Roman Čonka,
šéfredaktor Romano nevo l'il*

Učiteľ Sajko: Rómske deti musia byť aktívne, vážiť si a využívať ponúkané možnosti

Základná škola v Jarovniciach 192 je na Slovensku ojedinelou školou so stopercentným zastúpením rómskych žiakov. Tohto roku si žiaci i učitelia školy pripomenuli 50. výročie jej existencie. Od roku 1986 učí na tejto škole Ján Sajko. Ako výtvarník vedie hodiny výtvarnej výchovy. Pod jeho vedením vytvárajú rómski žiaci jedinečné práce plné svojských farieb, pre nás zvláštnej pestrosti. Tieto práce boli ocenené na mnohých výtvarných súťažiach v krajinách po celom svete – v Indii, Japonsku, Portugalsku, USA, Českej republike, Maďarsku, Slovinsku, Macedónsku, Švédsku, Nórsku, Fínsku, Iráne prvými miestami, zlatými, striebornými medailami. Žiaci Jána Sajka samostatne vystavovali v mestách ako Washington, Boston, Palm Beach, Hannover, Štrasburg, Brusel, Graz, Varšava, Viedeň, Praha, Budapešť, Krakov, Bratislava, Košice, Martin, ale i v Prešove či v blízkom Sabinove. Ich svojrázne a nezameniteľné obrázky plné nekonvenčnej farebnosti a nespútanej slobody boli použité na ilustrácie rôznych kníh, kalendárov a pohľadníc. Tieto výsledky sú o to obdivuhodnejšie, že malí autori pochádzajú zo sociálne znevýhodneného prostredia a nebyť školy a ich vzácneho pedagóga, nemali by priestor ani príležitosť na tvorbu, ktorá je často najkrajším obdobím ich života.

Ján Sajko učí vyše tridsať rokov, podstatnú časť z nich v dvojzmennej prevádzke. Denne absolvuje dvadsaťpäť kilometrov z Prešova do Jarovnic a späť, za svojimi žiakmi a povinnosťami. A ako v jednom zo svojich rozhovorov priznal, nie je to jednoduchá práca. Pedagogickú prácu v tejto škole prirovnal náročnosťou k práci baníkov. „Je to naozaj náročná práca. Učiteľ na prvom stupni musí dieťa,

ktoré do školy príde z osady, naučiť všetko. Od zvládania osobnej hygieny, cez pochopenie, že v škole platia určité pravidlá a disciplína. A na to postupne nabaľuje osvojovanie si nových učebných vedomostí, zručností. Na druhom stupni pedagóg pracuje na tom, aby dieťa smeroval do života, aby ho posilňoval v jeho silných stránkach a ukázal mu, v čom by mohlo byť dobrým. Žiaľ, mentalita osady a jej filozofia spočíva v starom známom: lepší vrabec v hrsti ako holub na streche. Pre rodičov žijúcich v chudobe je lepšie, keď ich dieťa po skončení školy skončí na úrade práce a dostane akú-takú dávku, ako by malo cestovať do školy mimo osady a obce alebo žiť na internáte. S touto mentalitou zápasia aj pedagógovia z Jarovnic a v prípadoch, keď sa im ju podarí ovplyvniť, zmeniť či obísť a ich žiak pokračuje v štúdiu, oslavujú svoje tiché víťazstvo.“

Čo pokladáte vy osobne za najväčší úspech vašej práce? Už v inom rozhovore ste povedali, že nepracujete kvôli medailám a oceneniam. Hoci zaiste potešia a sú motiváciou. Ako ste vtedy uviedli, za najväčšie ocenenie vlastnej práce považujete tých svojich žiakov, ktorí sa vydali po ceste rozvíjania svojho talentu.

Áno, asi to budú bývalí žiaci, ktorí sa venujú výtvarným aktivitám. Z rómskych žiakov to je Martin Kaleja Januv, ktorý ukončil strednú umeleckú školu v odbore umelecký rezbár. Žije v Jarovniciach a pracuje u nás v základnej škole. Z nerómskych detí je to Janette Skybová, ktorá taktiež absolvovala strednú umeleckú školu a aj Vysokú školu výtvarných umení v Bratislave. Venuje sa práci so sklom a keramike. Pôsobí v Ľubietovej.

Je rozdiel medzi žiakmi, ktorých ste začínali učiť ako mladý pedagóg a deťmi, ktoré sú vašimi žiakmi v ostatných rokoch?

Za tie roky sa zmenilo veľmi veľa. Nemyslím len na technické vybavenie školy, ale aj snahu detí sa učiť, niečo v živote dokázať. Mám dojem, že aj keď je dnes lepšie vybavenie školy a veľká snaha učiteľov dať deťom čo najviac, žiaci ako by nemali záujem o nič. Sú oveľa pasívnejší, ako v roku 1986, keď som prišiel do Jarovnic. Veľa z nich má záujem ísť čo najskôr na sociálnu podporu a vôbec neriešia otázku – čím budem a čo chcem v živote robiť. To je tragédia.

V minulosti možno neboli tak dobre oblečení ako dnes, nemali takéto možnosti, ale mali väčšiu snahu niečo vedieť, dostať sa na školu a niekým byť. Mrzí ma, že keď bola ponuka ísť študovať na osemročné gymnázium v Kremnici s možnosťou ubytovania a následným štúdiom na vysokej škole, tak sa nenašiel ani jeden žiak z našej školy, čo by to využil. Rómske deti, ak chcú zmeniť niečo v svojom živote, musia byť aktívne, vážiť si tie možnosti, ktoré majú a využívať ich. Mám dojem, že dnešné deti si osvojili názor, že sa neoplatí učiť a pracovať.

V našich minulých rozhovoroch ste vraveli, že pre pedagóga, ktorý vedie svojich žiakov k tvorivosti je smutné stretávať bývalých nadaných žiakov v osade a vidieť ich nezamestnanosť, bezradnosť a nečinnosť. Zmenilo sa niečo v tomto smere niečo?

Žiaľ, na tomto sa nič nezmenilo. Občas zachytím v médiách správy, ako sa pracuje s rómskymi deťmi. Zopár osôb rozdáva pred kamerami deťom sladkosti. Určite sa množstvo finančných prostriedkov používa na propagáciu „kvázi projektov“, pritom by to mohlo byť oveľa jednoduchšie – založiť dielne, kde by sa vyrábali rôzne výrobky, suveníry, insitné obrázky, batikované šatky. Nájst cestu na predaj hand made roma art v turistických centrách. Pred pár rokmi fungoval obchodík Romen na Nerudovej ulici 32 v Prahe a bol o takéto produkty záujem. Bolo to niekedy okolo roku 2002. Podobné aktivity by zmenili aj názor susedov v obci. Videli by, že Rómovia pracujú, platia dane a takto si zarábajú na živobytie. Ale asi som rojko. Je proste jednoduchšie robiť divadielko a neriešiť problém.

Robili ste sumár, koľko súťaží ste doteraz oboslali a koľko cien vaši žiaci získali, na koľkých výstavách vystavovali?

Tieto aktivity sú prístupné na internete – samostatné výstavy a aj ocenenia detí. Možno sa nájde niekto, kto to spočíta, ak ho to zaujíma. Pre mňa to nie je dôležité. Tu je link: http://www.zs1jarovnice.edu.sk/vytvarne_aktivty.html.

Úspechy vašich žiakov po celom svete pokladám za ocenenie vašej práce s týmito deťmi, lebo spolu šírite dobré meno školy, Jarovnic, tamojších rómskych detí, Slovenska. Máte pocit, že si to vaše okolie uvedomuje, oceňuje váš prínos, odhodlanie a vytrvalosť?

Občas ma prekvapia aj ocenenia mojej práce. Nedávno mi písal Eugene Matusov, profesor University of Delaware v USA, že má záujem použiť moje materiály pre online academic journal Dialogic Pedagogy a chcel na to môj súhlas. Samozrejme, že to človeka poteší, ak o jeho prácu majú

O učitelis – sikhľardo Sajkos: Romane čhavore mušinen te aven aktivneder, te zaučharen pes pativaha, thaj te len peske vaš peskero oda, so šaj dochuden dživipnaste khataro sikhľavipen

E bejzutňi/zakladno škola/sikhľardi Jarovničate 192 hiňi pro Slovačiko themi ajsi jekh olendar, kaj phiren či ko agor pherade šel perecentenca čak amare romane čhavore. Kada berš peske e škola – sikhľardi le žjakenca thaj le učitelenca kerde leperipen zaučhardo „inepoha“ pativaha ko 50 berša oleske kana kadi sikhľardi ulila – kezdinda te kerel peskeri buti. Beršestar 1986 sikhľavel pre kadi škola thaj o Janos Sajkos. Sar čitrano – maľaris vezetinel ovra khatare čitruňi vichova. Tele leskero vast keren o romane čhavore igen šukar umelecko butakere kothora – kipici, pherade hine šukarore kolorenca – barvenca save ulon čak andro lengere romane jakha, jilestar len jojn rakinen pro papiris. Butedera kale kipendar sne zoraes avri lašarkerde, avri khelarde – ňerinkerde pro suťaža thaj chunde bare viznamenajňa lumakere the-

menge – palo calo svetos – Indijate, sas oda thaj o Japonskos, Portugalskos, USA, Čechende, Ungriko, Slovinskos, Macedonijate, o Švedskos, Norskos, Finlandijate, Iranoste ačhile pro eršejňipen, somnakune thaj purune. Le Jankoskere Sajkoskere žjaki – sikhľarde sikavenas peskere kipi – čitrune thaj andro forova sar o Wašington, Bostonoste, Palm Beach, Hannoveriste, Štrasburgoste, Bruseliste, Grazoste, Varšavate, Viedňate, Prahate, Pešťate, Krakoves-te, Bratislavate, Košate, Martineste, numa thaj Perješiste, či pašutne foroste Sabinoste. Lengere šukar kipi, save kelhen butedere kolorenca – barvenca, naphandlipnaha pes rakinkerde thaj andro butedera keňvi, kalendara thaj pro pohľadňa. Pre kada savoro hi nek šukareder oda, kaj kala cikne avtora dživen zaučharde phare, čorikane podmjenkende u palikeribnaha ačhel oda

kaj lenca kajsi butori kerel e škola – sikhľardi peskere učiteloha, savo lenge kerel than prejkali kadi šukarori, umelecko butori.

O Jan Sajkos sikhľol imar buteder sar tranda berš, buchleder kothor lendar kerel thaj dujtikano smenaha. Dives so dives phirel biš thaj panč kilometra Perješistar, Jarovničate te pal pale kada drom. Sar andro jekh peskero vakeriben phenda, nane kada lovki buti. Kadi sikhľardeskeri buti rakinda pharibnaha ke zoraľi buti savi keren o munkaša baňate. „Čačo hi oda phari buti. O sikhľardo pro eršejno stupňos mušinel ole čhavores savo avel romane taboristar, te sikhavel savoro. Oda sar sar pes kempel te morel, te zaučharel lacha higjenaha thaj oda kaj mušinel te ačhalol hoj sikhľardate – školate hin varesave zorale hakaja – zakona, zoraľi pativ thaj disciplina. U pre kala kothora paj ke pe-

sete mejk mušinel te cirdel kothor, kothorestar džaňipena thaj godaveripena, save les sikhaven leskere sikhľarde o učitelu. Pro dujto stupňos kerel o učitelis buti leha ajsi kaj leske imar te sikavel drom saveha džala dživipnaha, kamel les pro da te zoradel, kamel leske te sikavel sera andre savi hino igen but lačo joj korkoro. Pro phariben ka-leske ačhel oda amaro romano sogašis taboristar u leskeri dživipnaskeri filozofija – odi phuri prindžardi: Feder te chudel vracos burňikate sar holubos te dikhel pro pados. Feder prejkalo lengere daja, dada hin oda kana o čhavore doresen agor sikhľardake hoj džaň pro butakero urados u chuden avresave cikne lovore – e podpora, sar bi mušinenas te phirel andre sikhľardi aver gavelte, foroste vaj te dživel pro internatos. Kaleha pes maren o Jarovničekre sikhľarde, no kana pes šukaribnaha ačhel oda kaj vare-

◆ Foto: Jozef Ferenc

záujem aj kolegovia v zahraničí. Taktiež uverejnenie mojich materiálov v EÚ: http://www.create2009.europa.eu/fileadmin/Content/Downloads/PDF/Projects/National_projects/SK_Arts_in_a_Roma_school.pdf. Veľmi si vážim aj ocenenie od Múzea rómskej kultúry v Brne, Shankarovu cenu za kultúru z Hyderabadu v Indii, Pamätný list sv. Gorazda a medailu sv. Gorazda od nášho ministerstva školstva. Ja však robím len svoju prácu a nerobím ju kvôli oceneniam, jednoducho ma to teší.

Za váš úspech možno pokladať už spomínaného Martina Kaleju Januva, vášho bývalého žiaka, nadaného výtvarníka, ktorý je vychovávateľom v škole, kde učíte a dnes vlastne aj vašim kolegom. Uplatnili sa takto vo svojej bývalej škole aj iní bývalí žiaci?

Našťastie je viac absolventov stredných škôl, ktorí si našli pracovnú príležitosť na našej škole. Veľmi si vážim prácu Pavla Kaleju, Milky Kalejovej, Lenky Červeňákovej a už spomínaného Martina Kaleju Januva. Všetci sú nápomocní pri riešení problémov, ktoré prináša každodenný život.

Netajím sa tým, že obdivujem vytrvalosť Jána Sajka. Výsoko si ctím jeho prácu. Opakovane ma odzbrojuje jeho skromnosť a pokora. Láska k tomu, čo robí a niekedy aj krutá pravda z jeho úst, ako neskreslené pomenovanie reality i smútok v hlase z toho, že všetko by mohlo byť lepšie a zmyslupľnejšie. Viem však, že jediná chvíľa, ktorú za každým celým svojim srdcom dáva svojim žiakom, nevyjde nazmar. Aj keď sa to niekedy tak javí. Videla som matku jeho žiakov z osady, ktorá bola tiež žiačkou Jána Sajka. Smutná, životom doráňaná žena z chatrče pri spomienke na svojho učiteľa skrásnela. Na tvári sa jej rozlial úsmev a každému, kto tam bol, bolo v tom okamihu jasné, že za tou premenou bola spomienka na tvorivosť a slobodu, ktorú v nej, tak ako v ostatných deťoch, Ján Sajko rozvíjal. Keď sa človek díva na život v Jarovníckej osade, napadá ho, že možno tie spomienky na chvíle, keď sa v škole rozprávalo o tom, čo sa bude kresliť, kreslilo a znova rozprávalo, sú tým jediným pekným, čo život tejto žene dal. A nech sa to zdá akokoľvek zvláštne, nie je to málo.

*Text: Daniela Obšasníková,
foto: archív*

V Bratislave sa od 2. do 4. februára uskutočnilo prvé stretnutie mentorovaných detí z rómskych osád východného Slovenska, ktoré navštevujú komunitné centrá v Rankovciach, Starej Ľubovni-Podsadku a Veľkej Ide a zapojili sa do projektu Schopné deti. Projekt v rámci inovácie svojich programov pôsobenia na deti a mládež zo segregovaných rómskych komunít rozšírila nezisková organizácia ETP Slovensko od októbra minulého roku. Ako uviedol zakladateľ projektu Peter Gomolák, cieľom je nájsť deťom, ktoré už preukázali svoje schopnosti pod vedením miestneho mentora v komunitnom centre, ďalšieho mentora zo vzdialenejších lokalít, najmä z miest, kde sú sústredené kvalitné stredné a vysoké školy. Hlavnou ideou rozšíreného mentoringu je posmeliť deti z komunít, aby sa perspektívne nebáli odísť študovať aj do vzdialenejších miest a už dopredu si v nich našli kamarátov. Online mentoring Schopné deti je rozšírením osvedčeného Mentorského programu neziskovej konzultačno-vzdelávacej organizácie ETP Slovensko Košice. Do mentorského programu sa od roku 2009 zapojilo viac ako dvesto detí. Takmer 80 percent z nich študuje na stredných školách alebo ich už dokončilo.

Bratislavate pen le dujto dži o štarto februariste opre kidle o čhavore andal o romane osadi andal o východno Slovaťiko, saven hin o mentora u save phiren andro komunitno centri andro Rankovce, Stara Ľubovňa Podsadek u andre Bari Ida. Ola čhavore hine andro projektos Goďaver čhavore. O projektos kerel e organizácia ETP Slovensko, chudľas oktobriste oka berš. Peter Gomolák, so kerel o projektos phendas, hoj kampil te arakhel le čhavorengle le mentoren, save na bešen andro lengre osadi, vaj pašes. Nekh buter roden le manušen andal o fora, kaj hine dosta maškarutne the uče školi. Avka o projektos kamel te vazdel le čhavorengri troma te phirel andre škola andro dur thana, kaj len nane famelija.

Pracovníci regionálnej kancelárie úradu splnomocnenca pre Rómov sa stretli so zástupcami mesta Svit. Zámerom stretnutia bolo zmapovanie života a problémov rómskej komunity a informovanie zástupcov mesta o národných projektoch komunitných centier, materských škôl a terénnej sociálnej práce. Primátor mesta Miroslav Škvarek sa hlavne zaujímal o národný projekt týkajúci sa komunitného centra, ktoré by pre mesto znamenalo veľmi pozitívne ohlasy u občanov. Podľa primátora mesto nemá s rómskou komunitou väčšie problémy. Najväčším problémom sú bytové priestory, ktoré mesto chce v najbližšej dobe začať riešiť.

O manuša andal e regijonalno kancelaria le zorarde manušestar vaš o Roma gele andro foros Svit ki o primatoris. Kamenas te džanel, sar odoj dživen o Roma u dine o informaciji le foroske pal o narodna projekti vaš o komunitna centri, cikne školi u socialno buťi. O primatoris andro Svit Miroslav Škvarek nekh buter kamelas te džanel pal o komunitno centrum, savo elas but mište vaš o džene andro foros. O primatoris phendas, kaj le romenca nane bare problemi. Nekh bareder hino o problemas, kaj nane dosta khera, u oda o foros kamel te lačharel so nekh sigeder.

Slováci sa stali tolerantnejšími k radikálnym názorom, stúpa tiež počet ľudí, ktorí nemajú problém s ich verejnou prezentáciou. Ukázali to výsledky prieskumu, ktorý realizovali v Sociologickom ústave Slovenskej akadémie vied. Prieskum bol súčasťou medzinárodného porovnávacieho výskumu. Porovnával situáciu z roku 2008

a 2016, a to v zameraní na oblasť s názvom Úloha vlády. Ľuďom položili dve otázky: či by radikálom dovolili verejné zhromaždenia, kde prezentujú svoje názory a či by im dovolili vydávať knihy, kde svoje názory propagujú. Odpovede jednoznačne poukázali na to, že počet ľudí, ktorí s toleranciou radikálnych názorov nemajú problém narástol na necelých 61%, kým v roku 2008 to bolo niečo cez 38%. Najsilnejším faktorom nárastu je zrejme presvedčenie, že politici sú skorumpovaní. Napriek tomuto presvedčeniu sa s korupčným správaním úradníkov stretlo menej ako 40% opýtaných.

O Slovaka hine buter tolerantna pal o radikalna lava, buter manuša na daran oda te sikavel phundrades. Oda sikaďas o rodipen, so kerde andro Sociologicko inštitutos andre Slovaťiko džañibnaskri akademija. O rodipen sas andro buter thema. E situacija maškar o berš duj ezera the ochto the duj ezer the dešušov hiňi ajsi, hoj buter sar 61% manuša mukhenas le radikalenge te kerel o kidipena, kaj šaj vakerenas pal o ekstremizmus. Anglo ochto berša ča 38% oda mukhenas. Nekh zoraleder faktoris, soske oda o manuša kamen hin, hoj buter sar jepaš lendar paťan, hoj maškar e policija hiňi bari korupcija.

Bratislavský samosprávny kraj spolu so Slovenským národným divadlom a OZ Living Memory predstavili hru Natálka – projekt proti extrémizmu priamo v škole. Žiaci pezinského gymnázia tak nielenže videli hru o zverstvách, ktoré dokáže napáchať nenávisť, ale po predstavení o nich aj diskutovali priamo s historikom. Viac sa o predstavení dozviete už od autorov a organizátorov.

O Bratislavsko regijonos the o Slovaťiko narodno teatros u o themutnengro khetañiben Living Memory kerde o teatros Natálka – o projektos pal o ekstremizmus u kerde les andre škola. O čhavore andal o pezinsko gimnazium na ča dikhle o kheliben pal o bilačhipena, save šaj keren o manuša le bikamibnaha, no pal oda the vakerenas le historikoha. Buter pal o teatros šunena le autorendar the organizatorendar.

Február 2017, (red), preložila Erika Godlová

◆ Ilustračná fotografia. Foto: J. Ferenc

savo čhavoro phagerel kada taboriskero gindipen, ačhen bares bachtaľipnaha, zaučharde peskera lacha buťaha, savi rakinde pre kada čhavoro berša.“

So hin vaš tumenge nek bareder avri-kheliben, tumara buťake? Imar andro aver kajso phučiben phendaň kaj na keren buťi hoj te chuden medajli thaj lašaripena. Čačo numa hin, kaj peren šukares pre vodi taj pre mejk feder motivacija kala tumara buťake. Sar oda isdeos phendaň, nek bareder zaučhariben tumara buťake pes sikavel, kana ola čhavore save džan dural u mejk buteder phundraven vudar peskere umelceko dromeske u buchľaren peskero talentos.

He, avke, hine oda mire žjaci save keren jileha čitripen – maľipen. Romane čhavorendar hin oda o Martinos Kaleja Januvos, savo doresľa agor sikhľavipnaske pre maškarutňi umelecko sikhľardi, odboriste umelecko rezbaros. Dživel Jarovňicate u kerel buťi andre amari bejzutňi sikhľardi. Maškar gadžikane čhavore oda hiňi e Janet-

te Skybova, savi tiž dochudľa agor umelecko sikhľardake thaj učľa – univerzikakera sikhľardake prejkalo čitripen Bratislavate. Akana joj imar kerel umelecko buťi la klej-čiňaha thaj keramikaha, gaveste Ľubjetova.

Hin varesavo rozďjelos maškaro čhavore saven sikhľavenas tumen mejk sar terno sikhľardo u maškaro ola čhavore saven sikhľaven kala pašeder dživesa, čhona, berša.

Pala kala berša pes čačo igen but čerinďa. Nagindinav čak pro technicko veci save iman akana imar hine sikhľardate, numa thaj oda sar pes ko sikhľuvipen ačhen o čhavore korkore, vareso džživipnaste kaj te dochuden. Gindinav mange, kaj te hoj imar hin la sikhľardä feder technicko kothora ko sikhľavipen, thaj kaj le sikhľarden – učitelien hiňi bari voja ke peskeri buťi, kaj lenge te den nek buteder goďaveripana o čhavore hine ajse kaj nakamen ňiso, nane len interesos ke kada savoro. Sne aver čhavore beršeste 1986, kana avlom Jarovňicate te kerel kadi buťi. Butedera len-

dar gindinen čak pro´da kaj pes sig te dochuden ke socijalno podpora, naperel lenge pre goďi pharipnaha phučaviben – so me kerava, sava buťaha pes džživipnaste zaučharava. Kada hin bari tragedija – bibacht. Andre phuri vrjama – ideoste na sne avke mištes urade sar adaďives hine, na sne len ajse možnosť, no sas len bareder voja, kamiben vareso te džanel, te rakinel andro šero, te dochudel pes pre aver sikhľardi u te ačhel pes varesoha. Pre žaja mange perel phares thaj oda kaj kana sas jekh ajso mangavipen ochto beršekero gimnazij-ostar savo hino Kremňicate hoj te džan varesave amare čhavore odoj te sikhľon, joj bi lenge savoro poťinenas ko študijos the pro intenatos u pajk bi len „ispidenas“ pre učli – univerzikateri sikhľardi, ňiko amare čhavorendar, ňi ča jekh čhavoro oda nakamľa. O romane čhavore, te vareso kamen te visaren andre peskere džživipena pro federipen, mušinen oda jojn korkore te kamen te kerel, te rakinel ke kajse kothora pativ u zoraes len te chuden andro vasta. Perel mange pre goďi kaj adaďiveskere čhavore

peske line vaš peskero, kaj te sikhľon, te keren buťi, nane varesavo lačhiben.

Andre amare phure vakeribena phendaň, kaj vašo´ sikhľardo – učitelis, savo sikavel peskere čhavorengle vare-savo feder drom hin igen baro binos kana arakhel romano taboriste ole čhavoren saven sas baro potencijalos ke kada, u dikhel len bije buťi, dikhel len sar ňiso nakeren peskere džživipnaha. Čerinda pes vareso andre kadi dikhibnaskeri sera?

Pre bari žaja phenav tumenge, kaj ňiso pes načerinďa. Varekana genav, dikhav andro mediji sar savi pes kerel buťi le romane čhavorena. Varekeci manuša den le čhavoren gulipena – sladkošťa. Gindinva peske kaj but love pes rakinen pre propagacija, pre reklama „kvazi projektenge“, feder bi pes ačhelas kana bi pes ola love rakinenas pro vare-save džjelfici, kaj bi pes kerelas varesavi buťori, suvenirici, insitno kipi, batikimen chosne. Te rodel drom kaj pes kada šaj pajk te bikinkerel – hand made roma *str. 4 >>>*

Stereotypy búrajú aktívnou participáciou

Ľudia sa boja toho, čo nepoznajú. Čím viac sa nepoznanie zväčšuje, tým je v ľuďoch viac obáv, predsudkov, mylných názorov. Taký je svet, v ktorom žijeme dnes. Majorita vie o živote Rómov málo a často ani nechce vedieť viac. A tak mnohí ľudia, najmä z osád, ako keby žili bokom od spoločnosti, ako keby do nej nepatrili. Nanútené vylúčenie ešte nikomu neprosperovalo. Prináša odcudzenosť, nezdravé vzťahy k druhým, k samému sebe. Účinným liekom sa javí byť pochopenie, láska, evanjelizácia. Práve o evanjelizáciu prostredníctvom hudby sa už niekoľko rokov usiluje rómska gospelová kapela s nezvyčajným názvom F6. So svojou tvorbou sa stále viac dostáva do povedomia slovenského gospelu. Siedmi mladí hudobníci – Lukáš Bužo, Stano Gorol, Peter Gomolák, Lukáš Gorol, Tadeáš Gavalá, Peter Bužo a Matúš Bužo spievajú v slovenčine, ale aj po rómsky.

O bližšie zoznámenie sa s kapelou sme požiadali Petra Gomoláka, ktorý je manažérom kapely F6, štatutárom občianskeho združenia Umelecké centrum F6 a projektovým manažérom, ktorý zodpovedá aj za propagáciu.

Predstavte nám jednotlivých hudobníkov z F6.

F6 je sedemčlenná rómsko-slovenská evanjelizačná kapela. Našou hlavnou víziou je zmierenie slovenského a rómskeho národa. Z Jastrabia nad Topľou v okrese Stará Ľubovňa pochádzajú Lukáš Bužo (26 rokov), Stanislav Gorol (25 rokov), Lukáš Gorol (32 rokov) a Peter Bužo (32 rokov). Matúš Bužo (26 rokov) je zo Soli v okrese Vranov nad Topľou. Tadeáš Gavalá (26 rokov) je z Košíc a ja mám 38 a pochádzam zo Starej Ľubovne.

Vaše pôsobenie ste pevne rozložili na šesť pilierov.

Naša služba v rámci kapely F6 je postavená na týchto pilieroch:

- sme presvedčení, že prítomnosť Rómov a Slovákov na spoločnom území nie je náhoda,
- sme presvedčení, že Boh má zámer s oboma národmi,
- túžime spájať slovenský a rómsky národ,
- túžime, aby si Rómovia a Slováci navzájom odpúšťali hriechy minulosti a búrali múry predsudkov medzi sebou,
- túžime, aby vytvárali medzi sebou dôverné priateľstvá a spolupracovali,
- veríme, že sa naplní slovo zo žalmu 133: „Aké je dobré a milé, keď bratia (Rómovia a Slováci) žijú spoločne.“

Nie náhodou sme Rómovia a Slováci spolu v jednej triede, v jednej škole, v jednom meste či obci. Na besedách v školách hovorím, že je čas aj žiť spolu, lebo si máme navzájom čo ponúknuť. Aké sú v súvislosti s tým vaše vízie?

Našou víziou je budovať a podporovať kresťanskú rómsku kultúru a umenie. Za podstatné považujeme spoločenstvo, evanjelizáciu, formáciu, spoluprácu, tvorbu a šírenie.

Spoločenstvo – záleží nám na tom, aby sme boli členmi Spoločenstva apoštola Pavla a pomáhali pri naplňaní jeho vízie.

Evanjelizácia – túžime po tom, aby Slováci aj Rómovia odovzdávali svoje životy Bohu a spolu duchovne rástli v spoločenstvách.

Formácia – je pre nás dôležité formovať ľudí nielen po duchovnej, ale aj po umeleckej stránke. A preto ponúkame: „Vykroč s nami“.

Spolupráca – sme otvorení pre spoluprácu s kresťanskými spoločenstvami na lokálnej aj národnej úrovni.

Tvorba – radi tvoríme nové, originálne a kvalitné produkty nielen v oblasti hudobnej produkcie. Sme kreatívni.

Šírenie – chceme šíriť hodnotné a kvalitné veci, ktoré pozhňajú malých i veľkých. A preto hovoríme: „Nech sa páči, u nás si určite vyberiete“.

Priblížite nám doterajšiu tvorbu kapely F6.

Kapela F6 je organizátorom rómskeho gospelového festivalu FestRom, ktorý sa koná každoročne v poslednú májovú sobotu. Doposiaľ sme vydali šesť albumov: Aké je dobré a milé (marec 2008), Áno, je to ON (marec 2009), Vzbud' sa, boží ľud! (júl 2012), CD a DVD Ján 8,32 (2014), Cesta – Pravda – Život s kapelou fil3 (2016), Bararas (2017).

Na našom konte máme aj jedenásť videoklipov, sedem častí chvál pre TV LUX, sedemdesiat svedectiev pre TV LUX, šesť videoklipov kapely fil3, trinásť svedectiev RomaSlovak, tri videoklipy projektu LAV a mnoho iného.

Čo pripravuje kapela do budúcnosti?

Stanovili sme si niekoľko cieľov, ktoré by sme radi naplnili. Určite pokračovať v aktivitách, ktoré sme rozbehli minulý rok, aj vďaka novozaloženému občianskemu združeniu Umelecké centrum F6. Chceme sa venovať misii v osadách, vo väzniciach, v detských domovoch, pokračovať vo výchovných koncertoch po školách na Slovensku, pokračovať v spolupráci s Lamačskými chválami, k čomu nás Boh úplne zre-

teľne pozval v rámci Zmierenia Tour. V pláne máme tiež vydať štúdiový album, pomôcť začínajúcim interpretom, ponúkať ručne robené výrobky cez e-shop, nahrávať ďalšie evanjelizačné CD ŠUN. Ale i spolupracovať s TV LUX a rádiom Lumen. Pokračovať v projektoch Barabas, RomaSlovak, v projekte LAV. Chceme rozbehnúť chránenú dielňu a dostať sa do povedomia aj vďaka projektu Podporujem misionára, rozbehnúť mentoring. Pravdaže chceme i naďalej tvoriť nové videoklipy, byť aktívnymi a budovať sieť SAVORE, ktorá je novinkou na Slovensku.

Spomínali ste internetový obchod, v ktorom ponúkate dekorácie, ikony, originálne CD a DVD nosiče, publikácie a knihy. Umelecky a propagačne zastrešujete spolu s kapelou F6 aj speváčku Sárú Jarkovú a zoskupenie fil3. Predpokladám, že v ponuke je ich tvorba na nosičoch. Kto je autorom ikon a spomínaných dekorácií, kníh a publikácií?

Aj v tomto smere sa snažíme ponúknuť príležitosť umelcom, aby ich nadanie neostalo nepovšimnuté, ale aj týmto svedčiť, k čomu ich Boh povolal a aké im vnukol talenty. Je medzi nimi Monika Fričišinová, ktorá sa kreatívnej tvorbe venuje už pätnásť rokov. Začínala pri ručných prácach ako háčkovanie, vyšívanie. Postupne naberala zručnosti realizovaním rôznych dekorácií a nápadov, neskôr sa začala venovať šperkárstvu a vyrábala výrobky z rôznych materiálov. Pred siedmimi rokmi absolvovala ikonopisecký kurz u Petra Komišáka, ktorý jej dal základy písania ikony. Pred pol rokom absolvovala ikonopisecký kurz u Mihaia Cucu – celosvetovo uznávaného reštaurá-

art – andro turisticko centralno thana, bovtá-skľepa. Varesave phureder berša ačhelas jekh kajsi bovtá Romen pre Nerudovo ulicate 32, Prahate u o manuša odoj phirenas kada te cinkereľ. Sas oda varekana katharo berš 2002. Kajsi buťi bi paťav čerinelas thaj jakha sevenca dikhen pro Roma o gadže save dživen pašutne gavende. Dikhenas bi kaj o Roma keren buťi u zaroden peske love pro dživipen peskere vastenca. Som me ajso varesavo rojkos. Kamav oleha čak te phenel kaj nane šukaripen te kerel vareso teatros – divadloclis, sar te kerel čačikañi buťi kathar kada problemas.

Kerdan peske sumaros – zaučhariben oleske pro keci suťaža sanas u keci lendar avri kheladān, pre keci ajse vistava sikavenas kala čhavorenge umelecko buťakere kothora?

Kala amare aktiviti hi vaš sakonseste phundrade, sikade, irinkerde pro internetos – dogenel pes oodj palo 'vistavi thaj avri kehilbena save dochudne o čhavore. Šaj pes arakhel vareko ko kamel u šaj peske thaj rachtinela savoro jekhetanes. Vaš mande oda nane interesantno. Kada hi oda linkos: http://www.zs1jarovnice.edu.sk/vytvarne_aktivty.html.

Avri khelibena tumare žjakenge pal cali luma – svetostar, me ke peskero šero rakinav sar avrikhelibena tumara buťake kale čhavorenca, bo jekhetanes

tora a ikonopisca z Rumunska. Písanie ikon ju fascinuje, pretože sa touto činnosťou približuje k Bohu. Samotné písanie ikony je totižto modlitbou. Ikona potom nie je len obraz, ale prostredníctvom nej môžeme nazerať na živého Boha.

Lukáš Jarka mal od malička vzťah k umeleckému rezbárstvu, pretože jeho otec stále niečo vyrezával. Keď ešte chodil na základnú školu, tak niekedy meškal na vyučovanie, pretože sa cestou do školy pristavil pri miestnej drevovýrobe a sledoval, čo sa tam deje. Práca s drevom ho fascinovala. V roku 2010 bola v Gréckokatolíckom formačnom centre pre Rómov v Čičave zriadená chránená rezbárska dielňa, do ktorej nastúpil ako pomocník. Po dvoch týždňoch vyrezal svoj prvý drevený krížik. Postupne začal vyrezávať väčšie výrobky. Po roku už pracoval samostatne a viedol ostatných pracovníkov v dielni. Žasne nad tým, aké krásne veci dokážu vytvoriť ľudské ruky. A ešte viac ho teší, keď môže svojou prácou potešiť a obdarovať druhých.

Manželia Lizákoví majú na pamäti Ježišove slová: „Chodte do celého sveta a hlásajte Evanjelium“ a chcú sa podeliť o božie slovo, ktoré ich oslovilo pri osobnej modlitbe počas manželstva. Toto Slovo ponúkajú vo vkusne upravených drevených krabičkách – ako pre mužov, tak i pre ženy. Tieto krabičky sú vhodným darčekom pre kohokoľvek – priateľov, známych či rodinných príslušníkov pri akejkolvek príležitosti. To je zopár našich tvorcov. A pribúdajú ďalší.

Ak správne chápem, všetko vaše úsilie smeruje k evanjelizácii, zbližovaniu ľudí a k stieraniu rozdielov medzi ľuďmi. K odstraňovaniu rasovej neznášanlivosti a netolerantnosti. K vnášaniu lásky do vzťahov, do života, do spoločnosti. Dáří sa vám? Viete uviesť nejaké konkrétne príklady?

Tých príkladov je neúrekom, ale uvediem niečo z vlastného života. Keď som prišiel medzi Rómov pred trinástimi rokmi, chcel som ísť do kvantity a zistil som, že to nemá efekt. Potešilo ma, keď mi bolo ponúknuté venovať sa mladým. Mohol som robiť to, čo som dlhodobo chcel. Keď sa ten vzťah rozvíjal, neobohacovalo to len jednu stranu, ale obe. Najprv som mal v komunikácii s Rómami problémy a cítil som, že ma medzi seba neberú. Bolo to aj preto, že som ich sám nevedel prijať takých, akí sú. Veľa som sa naučil od svojho zverenca Dávida. Teraz hovorím, že Rómovia mi zmenili život.

Ako každý jeden človek, ktorý vyšiel z majority, som mal predsudky. Prvé roky boli veľmi ťažké práve kvôli dôvere. Ja som neveril im a oni neverili mne. Aby som si dokázal získať dôveru svojich mladých, musel som popracovať sám so sebou. Bol som rád, že ma prijali. Potom to už nebol problém môjho vzťahu k Rómom, ale o vzťahu

s mojimi rodičmi a mojou rodinou. Mojim blízkym trvalo prijatie mojej práce šesť rokov. Dnes sú moji rómski priatelia bratmi, členmi našej rodiny. Sestra učila dievčatá v osade cvičiť a tancovať a mamina si už nevie ani predstaviť, že by som nepracoval s Rómami. Životné skúsenosti, ktoré som nadobudol, ma priam nabádali pomáhať iným a nenechať si ich iba pre seba. Som šťastný, že môžem vytvárať šance pre lepší život ľudí, ktorí sú dennodenne okolo mňa. Je naozaj úžasné sledovať, akí sú schopní, keď dostanú príležitosť. Stačí tak málo: venovať im svoj čas, darovať lásku, umožniť im, aby si naplnili svoje sny, ciele. Som nadšený a verím, že toto moje nadšenie cítia aj moji priatelia, Rómovia, a vedie ich to k tomu, aby čo najviac na sebe pracovali. Keby som mal čarovný prút, zmenil by som myslenie niektorých ľudí – aby uvažovali a konali tak, že to obohatí svet a rozšíri v ňom dobro. Aj keď sa niekedy potácame a bojujeme, zakaždým si poviem, že ďakujem Bohu za ľudí, ktorí mi prichádzajú do cesty. S priateľmi si navzájom obohacujeme vlastné svety, jeden pre druhého sme darom, búrame bariéry a odpúšťame si hriechy minulosti. Ak sa vybuduje vzťah založený na hlbokom priateľstve, je po každej stránke maximálne naplnený. Boh mi otvoril brány k nahliadnutiu a poznaniu sveta Rómov a tento svet obohatil moje vnútro a zmenil moje myslenie.

Ďakujem za úžasné svedectvo. Čo považujete za najvýznamnejší úspech,

www.ucf6.sk www.ucf6.sk/kapelaf6/ www.podporujemmisionara.sk www.romskamisia.sk www.obchod.ucf6.sk	Umelecké centrum F6 (UC F6) je organizačná zložka Gréckokatolíckej rómskej misie, ktorej zriaďovateľom je Gréckokatolícke arcibiskupstvo Prešov a aj občianske združenie. Umelecké centrum F6 bolo otvorené 3. marca 2017 pri príležitosti 10. výročia vzniku kapely F6. Služba kapely F6 vzišla z pôsobenia Gréckokatolíckeho formačného centra pre Rómov v Čičave pod vedením kňaza Martina Mekela, ktorý je zodpovedný za pastoračiu Rómov na Slovensku. LOGO UMELECKÉHO CENTRA F6 MÁ ŠEŠŤ VÝZNAMOV: 1. Tyrkysová farba (písmo) patrí medzi najpokojnejšie farby (využíva sa napr. v zdravotníctve). Túžime ľuďom prinášať Pokoj. 2. Tmavšia a svetlejšia sivá farba (hrany šesťuholníka) predstavujú spolupracujúci rómsky a slovenský národ žijúci vo vzájomnom odpustení. 3. Biela farba (pozadie) predstavuje Krista ako Svetlo sveta a základ (pozadie, východisko) našej služby. 4. Šesťuholník predstavuje šesť častí Božej výzbroje (opasok pravdy, pancier spravodlivosti, obuv pohotovú k ohlasovaniu evanjelia, štít viery, prilbu spásy a meč Ducha).
--	---

zmenu, ktorú ste dosiahli vďaka vašej činnosti a práci?

Určite to, že počas našej dlhodobej skúsenosti nám Boh jasne ukazuje, že stereotypy sa najlepšie búrajú aktívnou participáciou. Že mnohí z nás boli veľmi vnímaví a citliví na boží hlas a vďaka tomuto sme sa rozhodli zanechať svoje zamestnania a naplno ísť do služby a venovať sa rómskemu misijnému dielu na Slovensku. Pretože

žatva je veľká, ale robotníkov málo. Veríme, že i naďalej Boh cez rómske misijné dielo prebudí v mnohých živú vieru a ochotu nestáť, ale kráčať. Potrebujeme robiť užitočné kroky, kroky duchovného smerovania a rastu, pretože Rómovia obohatia tento svet a dobro v ňom. Chceme byť toho súčasťou i naďalej, pretože toto je už realitou.

*Text: Daniela Obšasníková,
foto: archív OY, F6*

5. Pravidelnosť šesťuholníka znamená, že pred Bohom sme všetci rovnocenní.
6. Trojica tmavších hrán predstavuje Svätú Trojicu (Otec, Syn, Svätý Duch) a trojica svetlejších hrán predstavuje rodinu ako základ spoločnosti (otec, mama, deti).

Napokon upevňujte sa v Pánovi a v sile jeho moci. Oblečte si Božiu výzbroj, aby ste mohli čeliť úkladom diabla. Lebo nás nečaká zápas s krvou a telom, ale s kniežatstvami a mocnosťami, s vládcami tohto temného sveta, so zloduchmi v nebeských sférach. Preto si vezmite Božiu výzbroj, aby ste mohli v deň zla odolať, všetko prekonať a obstáť! Stojte teda: bedrá si prepášte pravdou, oblečte si pancier spravodlivosti a obujte si pohotovosť pre evanjelium pokoja! Pri všetkom si vezmite štít viery, ktorým môžete uhasiť všetky obnivé šípy zloducha! A zoberte si aj prilbu spásy a meč Ducha, ktorým je Božie slovo! Vo všetkých modlitbách a prosbách sa modlite v každom čase v Duchu! A v ňom vytrvalo bdejte a proste za všetkých svätých! Aj za mňa, aby mi bola daná reč, keď otvorím ústa, a aby som smelo zvestoval tajomstvo evanjelia, ktorébo vyslancom som aj v okovách, aby som mal v ňom odvahu hovoriť, ako som povinný.

List Efezanom 6, 10-20

buchľaren dikhiben lacho nevos la sikhľardake, Jarovňicate, le romane čhavorenge thaj la Slovečiko themake. Erzines tumen kaj o manuša oda dikhen tiž kavke, lašaren kadi tumari buťi?

Varekana čačo peren šukaribnaha ke miro jilo kajse avri khelibnaskere. Khataři miri buťi. Na bud osleske kana mange irinda o Eugene Matusovos, profesoris Universitar Delaware andre Amerika, kaj kamel te zaučhrel mire materijala pro internetos, andro onlajn academic journal Dialogic Pedagogy u kamlas miro lav – suhlasos ke kada. Čačo kajso vareso mištes perel manušeske, kana vaš leske-

ri buťi vareko aver durali thematar kerel interesos, avka sar thaj sikavibena mire materijalenge pro internetos.

EÚ: http://www.create2009.europa.eu/fileadmin/Content/Downloads/PDF/Projects/National_projects/SK_Arts_in_a_Roma_school.pdf.

Bares mange perel pre pativ thaj avrikehilbnaskero khataro romano muzeostar Brnoste, Shankarosekro avri khelbnaskeri vaše ´kultura Hyderabadosatr Indijate, Leperipnaskero liľ sv. Gorazda thaj medajla sv. Gorazdotar amare slovačiko mistrostar palo ´sikhľavipen. Numa me kerav čak miri buťi a na kerav la vaš avrikhelibena, kerav la jilestar.

Vaš čačo šukar zaučhariben tumara buťake pes šaj lel tumenca leperdo o Martin Kalej Januvos, tumaro phuro žjakos savo hino akana imar výchovavatelis pre sikhľardi – školate Jarovňicate, joj pes ačhiľa tumare kolegoste. Doperde kavke šukares thaj varesave aver tumare študenti, keren tiž buťi sikhľardäte?

Pre bari bacht pes kajso ačhiľa, butedera save dochudle agor maškarutni sikhľardakerake – školake peske arakhne buťi pre amari sikhľardi. Bud mange perel pativales buťi savi keren o Pavlos Kalej, e Milka Kalejova, e Lenka Červeňakova, thaj imar manca leperdo Martin Kalejos Januvos. Savore hine ačhade pro šegitipen – ažutipen le problemu-reng, save peha anel o sako dživeskero džživipen.

Nagaruvav me oda kaj bare jakhenca dikhav pre buťi savi kerel o Janos Sajkos. Učes me rakinav pativ leskeri buťake. Palo sako jekhvaripen mange phagerel savoro khatar leskero na baripnaskero sokašis, manuškero žužipen. Kamiben oleske so kerel u varekana hino oda zaučhardo thaj nasvalo čačipnaha savo džal avri leskere vuštendar, hine oda čačikane lava, na čitrimen pro šukariben, žaja andro hangos olearar kaj bi savoro šaj elas feder pro romano gindipen. Numa džanav u patav osleke kaj sako jekh charno ideso – vrjama savi del peskere žjakenge, naperel pro rošnipen, čak avka. The kaj pes oda varekana kavke kales sikavel. Dikhľom daja leskere žjakengera khataro taboris u joj sas tiž varekana leskeri žjačka. Žajaha uradi, džživipnaha markerdi džuvľi. Kherorestar ačhadi jekhetanes leperipnaha pre peskero sikhľardo dikhel – pro učitelis, oda lakero dikhiben ačhiľa pro ajsno baro šukariben. Pro muj pes lake rozhčhorkerda asaviben u thaj sakonske ko odaj ačhelas doavľa pre godi kaj ada pes ačhiľa vašo ´da kaj lakero leperipen uliľa pro sikhľavipen thaj pro gindipnaskero biphandlipnaske, kana la thaj aver čhavoren ke kada dikhaviben lidželas, buchlarelas lenge o Jankos Sajkos. U the kaj pes oda sikavel sar ajsi varesavi „paramisa“, paťan mange, kaj nane oda čačo frima.

*Preklad do rómskeho jazyka: Maroš Balog,
foto: archív*

Ako Rómovia hrali na grófskom bále (2. časť)

Prvá časť bola o tom, ako sa mladý rómsky kováč Tchawo oženil s dcérou grófa Phujského aj napriek tomu, že gróf bol proti. Tchawo sa po sobáší stal grófom a grófstvo Phujsko premenoval na Patchiwalsko. Ľud, ale aj Rómovia sa v tomto grófstve mali veľmi dobre. Grófstvo sa rozvíjalo, pravidelne sa tu konali trhy a jarmoky, jeho príjmy rástli, bohatlo. Tchawo Patchiwalski ale porušil štyri podmienky, ktoré mu dal gróf Phujski, keď mu dával svoju dcéru Evu Máriu za ženu. Ten s pomocou veštice Sadžanli grófa zaklial a uvalil na neho štyri kliatby na sto rokov. Sadžanli mala tiež dôvod na pomstu, lebo Tchawo si nevzal jej dcéru Barikaňu za ženu podľa dohody, ktorú s ňou mali Tchawovi rodičia. Prvá kliatba sa mohla prelomiť až po dvadsiatich piatich rokoch. Aj preto rómski hudobníci hrali na grófskom bále, po ktorom mohlo dôjsť k prelomeniu prvej kliatby. Mohol ju prelomiť iba rómsky hudobník, ktorý je čestný, poctivý a spravodlivý. A takým nepochybne bol jedine Zolo. Ako to dopadlo, povieme si v tejto časti.

Keď sa hudobníci vrátili domov z grófskeho bálu, na ktorom hrali šľachte takmer z celého sveta štyri dni a štyri noci, v osade sa oslavovalo, tancovalo a spievalo ďalšie štyri dni a štyri noci. Na piaty deň sa nebo zatiahlo. Prišla veľká búrka.

Vonku prší už štvrtý deň, fúka silný vietor a je chladno. Rómovia sedia doma pri pieckach vo svojich skromných príbytkoch a zohrievajú sa. V pieckach horí dubové drevo, lebo to udržiava teplo najdlhšie. Von ani takmer nevychádzajú. Chvilu si krátia hraním kariet alebo rozprávaním rôznych príbehov. Zolo rozpráva svojim deťom, synovcom a neteriam o tom, ako hrali na grófskom bále a ako sa zhováral s koňom a šľachtou z rôznych kútov sveta. Deti sedia pri piecke a pozorne počúvajú. Sem-tam sa niečo opýtajú. Aj veštica Sadžanli sedí doma pri piecke a pozerá von oknom. Polienka v piecke praskajú, lietajú iskry a spolu s kvapkami dažďa, ktoré dopadajú na plechovú strechu vyludzujú melódiu pripomínajúcu príchod niečoho zvláštneho. Vonku je tma aj keď je deň, nebo je zatiahnuté a je podozrivo ticho. Ani to ticho nepomáha veštici Sadžanli tlmieť jej veľké bolesti hlavy. Tie už má dvadsaťpäť rokov, od čias, kedy pomohla grófovi Phujskému svojimi čarami márami zakliat mladého grófa Tchawa Patchiwalského. Aj keď pozná rôzne kúzla a liečivá, bolesť svojej hlavy nevie vyliečiť. Asi ju postihol trest za to, čo urobila. Nič ju svedomie, lebo si uvedomila, že vďaka svojej sebeckosti pomohla uvaliť kliatby na mladého grófa, a tým poškodila aj grófstvu, najmä Rómom. Grófstvo upadlo. Rómovia prišli o prácu a už dvadsaťpäť rokov žijú veľmi biedne, z ruky do úst. Sadžanli by rada napravila svoju chybu. Štyri kliatby na mladého grófa boli uvalené na sto rokov a prvú kliatbu sa dalo prelomiť až po dvadsiatich piatich rokoch. Ostatné tri kliatby možno prelomiť aj naraz, ale až po prelomení tej prvej. Čas práve ubehol a Sadžanli chce nájsť spôsob ako prelomiť všetky kliatby naraz. No aj keď je veštica, nevie to. Pomohlo by jej, keby vedela, či už bola prvá kliatba prelomená. Aby to zistila, vyrobila pomôcku, ktorá jej to prezradí. Je to štvorcová doska z dreva pagaštanu konského, ktorá visí na stene v jej príbytku. Na doske sú napnuté štyri husľové struny. Najtenšia „E“ je natiahnutá z východu na západ, druhá „A“ zo západu na východ, tretia „D“ z juhu na sever a štvrtá – najhrubšia „G“ zo severu na juh. Ak praskne najtenšia struna, prvá kliatba sa prelomila, ak prasknú všetky struny, celá kliatba bola prelomená. Určite vás zaujíma, prečo je táto doska práve z dreva pagaštanu konského. Pre Rómov mal tento strom magickú silu a liečivý význam. Rómovia poznali veľmi dobre liečivé účinky kvetov, listia a plodov pagaštanov tohto stromu a aj ich využívali na liečbu rôznych chorôb. Okrem toho jeho plodmi a listami liečili aj kone, najmä ich dýchavičnosť. Vraj podľa toho dostal strom prívlastok „konský“. Navyše, po opadnutí listov zo stromu ostáva po listoch zvláštna jazva, podobná konskej podkove.

Sadžanli sedí doma a netrepezlivo pozerá na dosku na stene a modlí sa k bohu. Veľmi si želá, aby aspoň najtenšia struna praskla a dala jej znamenie, že je prvá kliatba prelomená. V tom sa z ničoho nič na nebi začalo divoko blýskať. Cez obzor sa mihali azda kilometrové blesky nasledované hrmením. Otriasali celou osadou ako keby prichádzalo zemetrasenie. Bolo to nádhorne nebeské divadlo, ale pritom veľmi nebezpečné. Vznietili sa aj stromy a tráva neďaleko osady, ale vzápätí ich uhasil dážď. Divoké besnenie prírodných živlov sa pomaly upokojovalo. Obloha sa začala vyjasňovať a v tom Sadžanli začula zvuk: „Práááááááásk!“. Praskla najtenšia struna – prvá kliatba je prelomená. Rómovia vyšli zo svojich príbytkov na dvor a Sadžanli im povedala, čoho sa dopustila. Čakala, že ju všetci vyhrešia, ale nestalo sa tak. Odpustili jej. Ani Tchawovi rodičia sa na ňu nehnevali, iba ju požiadali, aby hľadala spôsob, ako prelomiť kliatby.

Kým sa Sadžanli a Rómovia radia a hľadajú spôsob, ako prelomiť všetky kliatby, povedzme si niečo o tom, ako bola prelomená prvá kliatba a čo bolo s Tchawovou ženou grófkou Evou Máriou. Prvú kliatbu mohol prelomiť rómsky hudobník, ktorý je čestný, poctivý a spravodlivý, a takým nepochybne bol jedine Zolo. Ten sa musel štyrikrát zachovať čestne, poctivo alebo spravodlivo. Prvýkrát to bolo, keď prišiel grófsky lokaj za Zolom do krčmy, kde sa dohodli, že rómska kapela bude hrať na grófskom bále. Očakávalo sa, že Zolo požiada grófskeho lokaja o nejakú zálohu, o nejaké zlatky. Lenže Zolo to neurobil aj napriek tomu, že mal doma malé a hladné deti. Jeho česť mu to nedovolila. To bol prvý krok k prelomeniu kliatby. Druhýkrát to bolo, keď sa vybral Zolo za krajčírom Suvalskim, aby róm-ským muzikantom ušil štyri obleky za štyri zlatky, ktoré mu dal grófsky lokaj. Vtedy Zola napadlo, že dá krajčírovi iba tri zlatky a jednu dá svojej žene, aby kúpila niečo deťom pod zub. Zolo to opäť neurobil, ale ponúkol krajčírovi za štyri obleky štyri zlatky. Tretíkrát vtedy, keď sa krajčír dohodol so Zolom, že za obleky mu zaplatí po grófskom bále, a tak mu ostali všetky štyri zlatky. Pri návrate do osady ho napadlo, že svojej žene dá dve zlatky a dve rozmení na grajciare a rozdelí ich medzi ostatných troch muzikantov. Zolovi jeho česť, poctivosť a spravodlivosť opäť nedovolila zachovať sa takto a spravodlivo rozdelil štyri zlatky medzi muzikantov, teda každému dal po jednej zlatke. No a štvrtý a posledný raz to bolo, keď sa muzikanti vracali domov po grófskom bále. Vtedy sa Belkove, Arpiho a Ďusove zlatky premenili na popol a naopak, popol v Zolovom mešci na zlatky. Nemusel nikomu z muzikantov dať nič, ale čestný, poctivý a spravodlivý Zolo zlatky spravodlivo rozdelil medzi muzikantov rovnakým dielom a ešte aj odložil bokom štyri zlatky pre krajčúra Suvalského. Toto boli štyri Zolove dobré skutky, ktoré prvú kliatbu prelomili. Povedzme si ešte niečo o tom, čo sa stalo s mladou grófkou Evou Máriou po tom, ako jej muž, mladý gróf Tchawo Patchiwalski, zmizol zo svojho grófstva. Gróčka Eva Mária z grófstva odišla nevedno kam, vraj išla hľadať svojho muža, mladého grófa. Bolo to ešte pred dvadsiatimi piatimi rokmi a odvtedy nikto v grófstve o nej nič nepočul. Ani jej otec gróf Phujski, ktorý celú večnosť nešťastie spôsobil. Phujski v grófstve ostal sám iba s majordómom. Z grófstva odišla šľachta, ale aj niektorí poddaní. Phujski mal výčitky svedomia za to, čo spôsobil a túto záťaž nezvládol. Po štyroch rokoch od zakliatia Tchawa gróf Phujski zomrel.

Barikaňi, dcéra veštice Sadžanli, sa po zmiznutí grófa Tchawa Patchiwalského vydala za Kaštala z osady, vznikajúceho drevára a rezbára. Po roku sa im narodil syn, ktorému dali meno Barikano. Mal už dvadsaťštyri rokov a bol

stále slobodný mládenec, čo je u Rómov nezvyčajné. Aj keď sa volal Barikano, bol to jednoduchý, skromný, veľmi pekný a dobrý mládenec. Keďže si Sadžanli nevedela dať rady, ako vyriešiť záhadu s kliatbami, rozhodla sa poslať vnuka Barikana za svojou sesternicou, jasnovidkou Sadikhľou. Tá žila v inom grófstve vzdialenom štyri dni a štyri noci pešej chôdze. „Hneď teraz pôjdeš za mojou sesternicou Sadikhľou, všetko jej vyrozprávaš a požiadaš ju o radu,“ vysvetľuje Sadžanli svojmu vnukovi. „Pôjdeš smerom k lesu a tam odbočíš doprava na poľnú cestičku. Tá ťa privedie na krížne cesty orientované na všetky štyri svetové strany, a tam sa vyberieš na sever. Orientovať sa budeš podľa hviezd a mesiaca. Ak na oblohe uvidíš Polárku, najjasnejšiu hviezdu, pôjdeš rovno za ňou, lebo tá sa nachádza presne na severe. Alebo, presne o polnoci bude spln mesiaca, a ten sa vtedy nachádza na juhu, teda opačným smerom bude sever. Pôjdeš štyri dni a štyri noci, až kým nedorazíš k bránam grófstva, kde žije Sadikhľi. Tam sa spýtaš, kde býva a pôjdeš k nej.“ Sadžanli vysvetlila Barikanovi cestu a dodala: „Musíš to urobiť čím skôr a nič a nikto ťa nesmie od tejto cesty odradiť.“ Barikano neváhal a vybral sa na dlhú cestu. Pomaly sa stmievalo. Po niekoľkých hodinách došiel na krížové cesty, ale medzi nimi sa nebo zatiahlo a nebolo vidieť ani hviezdy, ani mesiac. Dokonca nevidel ani na krok. Barikano ostal zúfalo stáť na krížnych cestách, nevedel čo robiť a mal strach. Krížne cesty sú totiž obľúbeným miestom pôsobenia nadprirodzených síl. Hovorí sa, že sú dejiskom zhromažďovania sa bosoriek a čarodějnic, ktoré majú počas noci mimoriadnu moc. Ten, kto tadiaľ prechádza, mal by mať pri sebe amulety či iné ochranné predmety, prežehnávať sa alebo modliť pri krížoch. Ohne zakladané na krížnych cestách mali moc zahnať strigy a bosorky, posilniť pozitívne a potlačiť negatívne sily. Barikano vytiahol z vrecka nohavíc zápalky a jednu zapálil. Pri ceste zbadal opadané konáre stromov. Tie zozbieral a založil veľký oheň, aby sa trochu zohrial, ale najmä preto, aby ho ochraňoval pred magickými, zlými silami. Ako tak sedí pri ohni a modlí sa k bohu, aby mu ukázal cestu na sever, začul dupot koní. „Odkiaľ to ide a čo to je?“ hovorí sám so sebou a začína sa báť. V tom v diaľke uvidel jasné zlaté svetlo, ktoré sa veľkou rýchlosťou blížilo rovno k nemu. Bol to čierny kôň, ktorého v tej tme vôbec nebolo vidieť. Jasne svietil iba jeho mostroj, celý zo zlata. Kôň zastavil pred Barikanom a hovorí mu: „Na nič sa neptaj a rýchlo mi vyskoč na chrbát a silno sa ma drž, nemáme veľa času!“ Barikano bol zaskočený a trochu váhal, že sa k nemu prihovoril kôň, ale vyskočil mu na chrbát. Nič iné mu ani neostávalo. Išli rýchlo, rýchlejšie ako severáček, a preto už na svitaní boli pri grófstve, kde žila jasnovidka Sadikhľi. Začalo svitať a vtedy Barikano videl koňa v jeho plnej kráse. Bol nádherný, celý čierny, s veľkou hustou hrivou, okolo ktorej mu svietili zlaté uzdy, vŕdzky, zubadlá, na chrbte zlaté sedlo, okolo brucha zlaté strmene a na kopytách zlaté podkovy. Barikano žasol od tolkej krásy, lebo takého nádherného koňa ešte v živote nevidel. „Ďalej už musíš ísť sám, lebo svitať,“ odvetil kôň a rýchlo sa vytratil. Barikano dorazil k Sadikhľi a vyrozprával jej, prečo za ňou prišiel. Tá sa zamyslela, pozrela do svojej priesvitnej gule a hovorí: „Tu pomôže iba zmiešanie modrej a červenej krvi dvoch ľudí rovnakého veku!“ „Čo to znamená?“ spýtal sa Barikano. „Povedala som ti iba to, čo mi ukazuje guľa. V nej sa mieša červená a modrá krv,“ povedala mu Sadikhľi a upozornila ho, že sa čas, v ktorom je možné prelomiť všetky ostatné kliatby, kráti. Musí sa ponáhľať domov za Sadžanľou a odovzdať odkaz. „Počkaj, ešte je tu jedna veľmi dôležitá vec, na ktorú som skoro zabudla!“ zastavila Barikana, keď bol na odchode. „Čo také?“ spýtal sa Barikano. „Červená krv musí byť z krvi toho, kto spôsobil kliatbu. To platí aj pre modrú krv, ale tá ešte musí byť z krvi, v prospech ktorého sa kliatby majú prelomiť. Nezabudni, je to veľmi dôležité,“ zdôraznila Sadikhľi. Barikano síce nechápal, ale poďakoval sa a utekal rýchlo domov. Dorazil po štyroch dňoch a štyroch nociach, tolko trvala cesta domov. Odkaz odovzdal svojej starej mame Sadžanli, ale tá si s tým opäť nevedela rady. Ešte nikdy nepočula o modrej krvi. „Či azda aj taká existuje?“ kládla si otázku. „Azda Zolo by mohol, veď je jediný, ktorý v našej osade vie čítať a písať a prečítal najviac kníh z grófskej knižnice.“ Dala si ho teda zavolať a vysvetlila mu, čo jej odkázala jej sesternica jasnovidka Sadikhľi ohľadom prelomenia celej kliatby. Zolo sa zamyslel a zvolal: „No jasné! Viem, kto má modrú krv!“ Zolo potom vysvetlil veštici, že v jednej knihe čítal, že pojem „modrá krv“ vznikol v stredoveku v juhozápadnej Európe. A pravdepodob-

ným dôvodom používania tohto výrazu sú modré žily, ktoré šľachte presvitali cez bielu pokožku. Tá bola totiž len zriedka vystavená slnečnému žiareniu na rozdiel od pokožky, ktorú mali poddaní. Zatiaľ čo sa páni ukrývali vo svojich hradoch, zámkoch a palácoch, bežní ľudia pracovali na poliach a na slnku. Boli teda poriadne opálení. Sadžanli sa zamyslela a hovorí: „To znamená, že kliatbu môže prelomiť iba sobáš poddaného a urodzeného?“ V hlave jej prebehli slová, ktoré povedala jej sesternica, jasnovidka Sadikhľi: „Červená krv musí byť z krvi toho, kto spôsobil kliatbu, to platí aj pre modrú krv, ale tá ešte musí byť z krvi, v prospech ktorého sa kliatby majú prelomiť.“ Sadžanli všetko pochopila. Znamená to, že gróčke Eve Márii sa muselo narodiť dieťa, ktoré môže byť asi také staré, ako jej vnuk Barikano? Teda, ak gróčka Eva Mária má dieťa a je to dcéra, kliatbu prelomí sobáš jej vnuka Barikana a grófkinej dcéry! Problém však bol v tom, že o gróčke Eve Márii nikto nič nepočul už dvadsaťpäť rokov, odvtedy, čo zmizol jej muž z grófstva Patchiwalsko. Veštici Sadžanli neostávalo nič iné, len opäť poslať svojho vnuka Barikana za svojou ďalšou sesternicou Sašunli, ktorá žila v inom grófstve smerom na juh. Ona určite počula niečo o gróčke Eve Márii. Barikano si ešte ani poriadne neoddychol z cesty od jasnovidky Sadikhľi a už sa vybral na ešte ťažšiu a dlhšiu cestu. Grófstvo, v ktorom žila Sašunli bolo vzdialené osem dní a osem nocí pešej cesty. Keď Barikano dorazil na krížové cesty, bola už takmer polnoc. Nemal problém vybrať sa na juh, lebo nebo bolo jasné a mohol sa orientovať podľa hviezd a mesiaca. Ako si tak vykračuje poľnočnou cestou, na ktorú mu svietia hviezdy a mesiac, počuje dupot koní. Opäť mu ide na pomoc ten nádherný, čierny kôň so zlatým postrojom. Barikano sa zaradoval a bez váhania mu vyskočil na chrbát. Čierny tátoš uháňal takou rýchlosťou, že sa ani nenazdali a už boli pred grófstvom, kde žila Sašunli. Barikano zoskočil z koňa, poďakoval sa a rýchlo utekal k nej. „Že si ty Barikano, vnuk mojej sesternice Sadžanli?“ spýtala sa ho Sašunli. „Hej, ja som jej vnuk a poslala ma za vami, či ste nepočuli niečo o gróčke Eve Márii z grófstva Patchiwalsko, ktorá pred dvadsiatimi piatimi rokmi odišla z grófstva hľadať svojho strateného muža Tchawa?“ „Akože nie?“ odvetila Sašunli. „Teda viete niečo?“ spýtal sa Barikano. „Áno, gróčka Eva Mária hľadala svojho muža po rôznych kútoch sveta, ale márne. Nikde ho nenašla, a preto sa usadila v grófstve svojho strýka, grófa Jakhvalského. Osem mesiacov potom, čo sa stratil gróf Tchawo Patchiwalski porodila dieťa. Bolo to dievčatko a dala jej meno Patrícia. Dnes je z nej veľká slečna a má dvadsaťštyri rokov, presne tolko ako ty,“ povedala Sašunli Barikanovi. „A kde presne je to grófstvo?“ spýtal sa Barikano. „Vrátiš sa na krížne cesty a odtiaľ pôjdeš na východ, stále rovno, až kým neprídeš k palácu,“ usmernila ho. A tak sa Barikano vybral na dlhú cestu do grófstva Jakhvasko. Kráča asi pol dňa smerom ku krížnym cestám. Je už takmer polnoc, na cestu mu opäť svietia hviezdy a sprevádza ho mesiac, keď tu opäť počuje dupot koní. To zase čierny kôň mu ide na pomoc, aby sa čím skôr dostal do grófstva. „Ďakujem ti, že si po mňa prišiel,“ ťakoval Barikano koňovi a vysko-

čil mu na chrbát. „Pôjdeš ku krížnym cestám, a potom si to namieriš na východ,“ usmernil koňa. „Ako si želaš, pán môj,“ odvetil kôň a už letel ako víchor, aby ešte pred svitaním prišli do grófstva. Keď tam dorazili, Barikano sa poďakoval koňovi a ten sa pomaly vytratil v hmle, ktorá sa vznášala nad grófstvom, kde žila gróčka Eva Mária so svojou dcérou Patríciou. Barikano prišiel do paláca, a keď zbadal kontesu Patríciju, ihneď sa do nej zamiloval. Nevedel z nej spustiť zrak. „Kto si a čo tu chceš?“ spýtala sa ho Eva Mária. Barikano nevnímal jej slová a stále sa pozeral na kontesu. „Kto si a čo tu chceš, pýta sa moja mama,“ pozerá na neho kontesa Patrícia. „Oh, prepáčte, zamyslel som sa,“ odvetil Barikano. „Dozvieme sa už konečne, kto si a čo tu robíš?“ ziapali na neho obe. „Prepáčte, hlboko sa ospravedlňujem, ctená urodzenosť,“ povedal. „Som Barikano a prišiel som z grófstva Patchiwalsko,“ vysvetľuje Barikano. „Počkaj, ty si z tohto grófstva?“ skočila mu do reči Eva Mária. „Hovor, čo je tam nové, čo sa tam deje? Ako tam žije môj ľud?“ Kontesa Patrícia sa udivene pozrela na mamu. „Tvoj ľud, ako to?“ spýtala sa svojej mamy. „Všetko ti, dcérka, vysvetlím,“ odvetila jej. Potom Barikano gróčke všetko vyrozprával, čo spravil jej otec spolu s jeho starou mamou, že jej muž je zakliaty a je čas všetky kliatby prelomiť. Povedal jej aj to, že jej otec už nežije, šľachta a veľa poddaných z grófstva odišlo a v paláci ostal iba majordómus. Gróčka Eva Mária neváhala ani chvíľku, dala zapriaťnuť koč a rýchlo uháňala do svojho grófstva, dala si ihneď zavolať Sadžanli. Tá gróčku požiadala o odpustenie a všetko jej vyrozprávala, ako prišiel za ňou jej otec gróf Phujski a spolu zakliali jej muža. Povedala jej aj to, že vie ako prelomiť kliatby. Jej vnuk Barikano, ktorý je z neurodzeného rodu si musí vziať za ženu jej dcéru, ktorá je z urodzeného rodu. Gróčka Eva Mária proti sobášu nemala najmenšie výhrady, veď ten pomôže k návratu jej muža, ale mala obavy, ako bude na to reagovať jej dcéra kontesa Patrícia. Gróčka sa preto rozhodla, že sa so svojou dcérou porozpráva. Štyri dni a štyri noci vysvetľovala svojej dcére, čo je jej otec, ako jej zachránil život, ako žili šťastne a ako grófstvo rástlo a prekvitalo pod vedením jej otca až do chvíle, kým jej starý otec a stará mama Barikana neuválili kliatbu na jej otca. „Je čas všetko zlo napraviť, dcéra moja. Teraz je to len v твоich rukách,“ ukončila rozhovor so svojou dcérou gróčka Eva Mária. Keď kontesa Patrícia zistila, čo všetko urobil Barikano preto, aby pomohol jej otcovi, zamilovala sa do neho aj ona. Neváhala ani chvíľu a rovno utekala za ním. O štyri dni bola svadba, ktorá trvala štyri dni a štyri noci. Všetci netrepezlivo očakávali, čo sa stane po svadbe a či sa kliatby prelomia.

Nebo sa opäť zatiahlo. Lialo v kuse štyri dni a štyri noci, blýskalo sa a hrmelo. V príbytku u veštice Sadžanli sedeli gróčka Eva Mária, jej dcéra Patrícia s mužom Barikanom, jeho matka Barikaňi a otec Kaštalo, Zolo a veľa Rómov z osady, kolko sa ich tam zместilo. Všetci pozerajú na stenu, kde visí doska z dreva pagaštanu konského so zvýšnými tromi husľovými strunami. Zrazu sa z ničoho nič zjavilo zablysnutie sprevádzané mohutným zvukom hromu, ktoré plnou silou udrelo do príbytku Sadžanli a otriaslo ním a všetkými, ktorí boli v ňom. „Prááááááááásk!“ a struny jedna po druhej praskli. V tom sa vyjasnilo. Všetci vyšli z príbytku na dvor. Tam stál nádherný kôň s dlhou čiernou hrivou. Všetci pozerajú na koňa a ten sa začal meniť na krásneho urasteného muža. Bol to gróf Tchawo Patchiwalski. Áno, bol zakliaty na koňa a bol to ten kôň, ktorý sa na grófskom bále zhováral so Zolom, a bol to tiež ten kôň, ktorý pomáhal Barikanovi. Všetci sa radovali a boli veľmi šťastní, že je gróf Patchiwalski späť. Do grófstva sa vrátila aj šľachta a poddaní a grófstvo sa začalo opäť rozvíjať a bohatnúť. Každý bez rozdielu pracoval. Spolunaživanie s Rómami bolo na vysokej úrovni, navzájom si pomáhali. Všetky tri veštice Sadžanli, Sašunli a Sadikhľi gróf vzal do svojho paláca, aby mu každý deň prinášali informácie, čo vedia, čo počuli a čo videli. Chcel ich mať pod dohľadom, aby opäť nejaký zlý gróf nezneužil ich čary mády. Zolo sa stal hlavným grófskym radcom. V grófstve založil základnú hudobno-umeleckú školu, kde sa deti učili čítať a písať, hrať na hudobné nástroje a remeslá. Navštevovali ju všetky deti z grófstva bez rozdielu. Deti šľachty, poddaných a Rómov, a vôbec to nikomu neprekážalo. Obyvateľia grófstva žili spoločne, šťastne a v láske. A žijú tak možno dodnes.

Napísal: Igor Dužďa

Zabudnuté kráľovstvo

Autor: Ernest Everhard (Braňo Oláh) / September 2006, fotografie: J. G. Mandel

Kapitola XV. Boj

Merv bol preplnený vojakmi. Aj keď väčšina z nich táborila pred mestom, často a radi chodievali do Mervu za zábavou. Ich cesty viedli najčastejšie do úzkych, špinavých uličiek na okraji mesta, kde boli domy s predajnými ženami. Aj keď tento obchod veselo prekvital, vezír sa tváril, že nič také v jeho meste neexistuje. Rád svojim vojakom ponechal možnosť rozptýliť sa pred bojom a oni ho za to milovali. Jedným z prvých opatrení po víťazstve otrokov pri Túse bolo vezírove nariadenie, že každý desiaty otrok bude na výstrahu popravený. Keďže v Merve boli tisíce otrokov z Kanaudž, začalo sa veľké krviprelievanie. Otroci boli vyťahovaní z domov, kde slúžili a aj napriek protestom domácich pánov, ktorí ich vlastnili boli na mieste ubití, podrezaní alebo inak usmrtení. Ženy boli podhodené vojakom či zberbe, ktorej bolo v Merve dostatok, tí si s nimi najprv užili, a potom ich nemilosrdne zavraždili. Ulice, uličky a námestia boli plné krvi otrokov, ktorí sa ničím neprevinili. To malo byť varovanie, aby náhodou nedostali chuť napodobniť svojich súkmeňovcov a nejako sa búriť. Spočiatku boli ľudia len mierne znepokojení správami o vzbure otrokov, po ktorých zostávali vypálené usadlosti. Časom sa však mestom začali šíriť strašidelné a nafúknuté príbehy o krutosti krvilačných otrokov, ktorí vraj vo svojom besnení neušetria ani ženy a deti, aby sa mohli pomstiť a nemilosrdne zúťčovať so svojimi pánmi. Strach sa neúprosne zmocnil ľudí v Merve. Vošiel do myslí a srdce a postupne ich opantal tak, že nedokázali myslieť na nič iné. A tak všetci súhlasili s vezírovými tvrdými opatreniami. Strach dosiahol svoj vrchol, keď prišla správa o katastrofe mocného Abdu-la Rahima pri Túse, ktorá všadeprítomný strach vystupňovala až do tej miery, že samotní občania vychádzali zo svojich domov a ozbrojení a zúri- ví sa pripojili k vojakom, ktorým ochotne pomáhali pri vraždení otrokov. Dúfali, že takto môžu zahnať svoj strach. Aj tí najmiernejší ľudia v snahe zabrániť prípadnej vzbure otrokov, ktorá by ich mohla stáť majetok a ne- dajbože život schvaľovali tvrde a neľútostne vraždenie. Mnohí však po scé- nach hrôzy, ktoré videli v prvý deň vyčítania dávali najavo svoj nesúhlas. Kričali a preklínali bandy, ktoré vraždili otrokov a privolávali na nich boží trest za to, že takto ubližovali nevinným neozbrojeným ľuďom. Slušní ľudia radšej ani nevychádzali z domov. Mnohí z nich skryli vo svojich prýby-koch prenasledovaných otrokov, a takto im zachránili život.

Začalo sa zmrákať. Muezíni v obrovských honosných mešitách sa po celom Merve chystali zvolávať k večernej modlitbe. Napriek tomu v meste ešte vždy prebiehal lov na otrokov z Kanaudž. Uličkami bežal mladý muž, mlel už z posledných síl, ledva prepletal nohami. Za chrbtom počul hlasy prenasledovateľov, a tak na smrť vyčerpaný zabúchal na prvé dvere, ktoré mu prišli do cesty. Nik mu však neotváral. Tak sa to opakovalo aj pri dru- hých dverách. Už zreteľne počul hlasy svojich prenasledovateľov. „Musí byť niekde tu, ponáhľajme sa, skôr než zaznie hlas muezína musí byť ten špinavý otrok mŕtvy.“ „Podne tadiaľto! Určite sa skryl v tejto úzkej uličke, rýchlo ho musíme nájsť, aby sme pomstili Kabira. Ten besný pes mu od- hryzol ucho! A mňa pohryzol do ruky, pozri,“ odpovedal druhý hlas. „Však sa neboj, my mu to všetko spočítame aj s úrokmi.“ Prenasledovaný sa ab- solútne vyčerpaný a zmierený z prichádzajúcou smrťou bezmocne oprel o dvere a čakal, kedy prenasledovatelia prídu a ukončia toto trápenie, ktoré sa nazýva život. Vtedy sa dvere otvorili a akási mocná ruka ho vtiahla dovnútra. Mladík bezmocne sedel pri nohách muža, ktorý mu zachránil život. Vonku počul dupot mužov, ktorí ho chceli zabiť. „Prečo si to uro- bil?“ spýtal sa ho utečenec a díval sa na muža okolo päťdesiatky v modrom turbane, s krátkou prešedivenou bradou, ktorý mu podával ruku, aby mu pomohol vstať. „Pretože si to potreboval, a preto, že nemám rád, ak u- bližujú nevinným. Ak by som ťa im nechal napospas, čo by som na dru-

hom svete povedal Alahovi na otázku: Prečo si nepomohol tomu bezbran- nému mužovi? Len by som tam bezmocne stál pred tvárou boha a hanbil sa, pretože som sa zachoval nečestne. Ja som Šarif, som stolár a tesár. Vitaj v mojom skromnom príbytku,“ Šarif pomohol neznámemu mužovi na no- hy a zaviedol ho do domu. Posadil ho za stôl, jeho žena priniesla vodu a niečo na jedenie. „Moje meno je Mughal. Ďakujem ti, že si mi zachránil život. Budem tvojím doživotným dlžníkom!“ Mughal dychtivo pil vodu, ktorá mu stekala na zakrvavenú košeľu. Mal rozbité ústa a nad obočím sa mu tiahla dlhá trzná rana. „Čo ty vieš, Mughal, možno raz pomôžeš ty mne alebo niekomu inému, kto bude potrebovať tvoju pomoc. Keď príde tá chvíľa a ty sa zachováš tak, ako ti káže česť, tak sa odplatíš za pomoc, ktorej sa ti teraz dostalo odo mňa.“ Šarif mu opatrne otieral krv z tváre. Na Mughala akoby práve teraz všetko doľahlo, všetka tá námaha a hrôza, kto- rú prežil. „Ach, Šarif, aký si ty dobrý človek! Akoby si ani nebol z tohto mesta, v ktorom sa odohralo toľko hrôz a zločinov,“ smutne si vzdychol Mughal. „Je to už rok, čo som bol predaný svojmu pánovi, ktorý má v Mer- ve veľký obchod s korením, kobercami a všeličím možným. Rok som mu dobre slúžil, bez slova odporu som drel od svitu do mrku. Bol som po- slušným otrokom a môj pán si veru nemal prečo na mňa sťažovať. Viš, doma v Kanaudž som pracoval v otcovom obchode, takže som sa v tom dobre vyznal. Najprv som pracoval v sklade, prenášal tovar, skladal ho a nakladal. Neskôr, keď si pán všimol, že sa v obchode vyznám, poveroval ma čoraz dôležitejšími úlohami. Dokonca som sám roznášal nákupy po celom Merve, takú mi dal pán dôveru. Zo mňa sa postupne stal poslušný pes svojho pána, ktorému mohol dôverovať. No a keďže som bol poslušný pes, tak som aj ja dôveroval svojmu pánovi – ten ma za moje služby, s kto- rými bol spokojný dobre krmil aj šatil. Až do dnešného dňa som bol mier- ny a poslušný otrok. Dnes do nášho obchodu vtrhlo niekoľko mužov, že plnia nariadenie vezíra a môj pán má vydať každého desiateho otroka na popravu. Vezír mu samozrejme stratu za popravených otrokov preplatí. Môj pán si dal podpísať zrenku, a potom bez slova nechal zo svojich tridsiatich otrokov vybrať troch na popravu. Ani nepohol brvou, keď videl, že jedným z vybraných som aj ja, Mughal, jeho najvernejší otrok. Nebol som schopný zo seba vydať ani hláska na svoju obranu, len som upieral sklamaný pohľad do očí svojho pána. Ten si to však vôbec nevšimál, obrá- til sa mi chrbtom a ďalej sa venoval práci v obchode. Vyviedli nás na uli- cu, tam nás bili a posmievali sa nám. Smútok a sklamanie sa premenili na hnev a zlosť. Keď som videl, ako zabili jedného z mojich druhov, skočil som na jedného z nich a zahryzol sa mu do ucha. V ústach som zacítil slad- kastú teplú pachuť krvi a hrýzol som, až kým mi jeho ucho nezostalo v ústach. Potom som ako šialený zaútočil aj na druhého, ktorý sa pokúšal brániť svojho priateľa a pohryzol som ho do ruky. Z verného poslušného psa sa stal besný pes, ktorý hryzie a bojuje o svoj život. Podarilo sa mi ujsť. Blúdil som a hľadal pomoc, až kým som nenašiel teba, vlastne, kým si ty nenašiel mňa,“ Mughal si sťažka vzdychol, akoby ho to dlhé rozprávanie na smrť vyčerpalo. „Viš, Mughal, my ľudia sme všelijakí. Jeden dobrý, druhý zlý a väčšina niečo medzi tým. Ale niektorí ľudia si myslia, že môžu ubližovať, ponižovať, ničiť a vraždiť a nikdy ich za to nikto nepotrestá. Ale to sa veľmi mylí! Každé naše konanie bude po zásluhe odmenené. Boh sa na nás díva a nakoniec nám všetko spočíta. Niektorí sa odplaty dočkajú eš- te na tomto svete, všetci však budeme za svoje skutky súdení na druhom svete, kde sa raz dostaneme všetci, králi aj otroci, bohatí aj chudobní bez rozdielu. V tom je božia spravodlivosť. Dobrý aj zlý budú stáť pred bohom a zodpovedať sa zo svojich skutkov,“ Šarifova tvár horela spravodlivým hnevom. Svojimi hrubými, vypracovanými rukami jemne ošetroval Mughalove rany. Potom mu ukázal malú komôrku, kde bude spať. Vo vnútri nádherne rozvoniavalo drevo. V tej chvíli zaznel z minaretu muezí-

nov hlas. „Odpusť, Mughal, ale teraz idem vzdať chválu jedinému všemo- cnému bohu.“ „Môžem ťa o niečo poprosiť?“ spýtal sa Mughal. Šarif súhlas- ne prikývol. „Prosím ťa, Šarif, vzdaj svojmu bohu vďaka aj v mojom me- ne.“ „Veľmi rád, Mughal, veľmi rád,“ Šarif zatvoril dvere na komôrke. Mughal sa uložil na lôžko a počúval monotónny hlas Šarifovej modlitby, ktorý radšej zostal doma a nešiel do neďalekej mešity, aby mohol odvrátiť prípadné nebezpečenstvo. Šarifov hlas ho upokojoval a premožený všet- kou hrôzou, ktorú dnes zažil tvrdo zaspal.

Kapitola XVI. Za svojimi...

„Tak ako sa ti páči moja armáda, drahý princ?“ „Armáda je to vynikajú- ca, to sa musí uznať. Len či bude rovnako dobrý aj veliteľ, ktorý jej bude veliť?“ princ Umar sa tváril veľmi znudene a jasne dával najavo, ako veľmi opovrhuje celou touto vojnou proti otrokom, ako aj samotným vezírom. Pozeral sa do vezírovej tučnej tváre a sledoval, ako zareaguje na jeho oči- vidné pohrdanie a vyslovenú urážku. Obaja sedeli na koňoch a prechá- dzali sa táborom, ktorý bol pred mestom, kde vezír zhromažďoval chora- sanských šejkov so svojimi oddielmi. V tábore vládla prísna disciplína a poriadok, nikde sa netúlali psi, či nebodaj kone. Všade panoval poria- dok a čistota. Stráže sa striedali v presných intervaloch aj napriek tomu, že tu pred Mervom im žiadne nebezpečenstvo zo strany povstalcov nehro- zilo. Vezír zúrili, keď sa dopočul, že mu sultán poslal na pomoc princa Umara a takto vyjadril svoju malú dôveru voči svojmu vezírovi. Dobré ve- del, že princ má za úlohu dávať na neho pozor a ak by sklamal, tak ho má dať na mieste popraviť. „Ten škaredý Umar má určite niekde pri sebe skry- tý Mahmúdov príkaz na moju popravu, ktorým ho otecko pred cestou vy- bavil. Ak by som čo len máličko zaváhal, sultán nebude mať so mnou zlu- tovania. Lenže zbytočne sa Umar teší a brúsi si zuby na môj úrad miesto- držiteľa Chorasanu. Nedám mu žiadnu šancu vytašiť ockov príkaz na po- pravu a on namiesto toho, aby získal Chorasán, s hanbou a dlhým nosom odíde naspäť do Ghazny. Tam sa môže opäť zhrýzať, preklínať osud a spy- tovať sa, prečo sa nemôže stať aspoň vládcom nejakej provincie. Bude zlo- rečiť nespravodlivému osudu, že ho urobil druhorodeným, a tak ho na ce- lý život odsúdil do pozície druhoradého. On tak veľmi túži vládnuť a byť prvý, až mi je ho tak trochu ľúto,“ takéto myšlienky sa vezírovi preháňali hlavou, a tak na princov posmech a podpichovanie odpovedal s úsme- vom. „Princ môj, nemaj strach o veliteľa. Veď nemôžem byť zlým velite- lom, ak mi po boku bude stáť taký bojovník, akým je sám odvážny princ Umar,“ vezír sa mierne uklonil a vrátil princovi sarkastický úsmev. Umar si uvedomil, že ho tento prefikaný, úlisný potkan práve urobil spoluzodpo- vedným za výsledok vojny proti otrokom. „Aké máš správy o otrokoch a o tom ich kráľovi? Tuším sa volá Charšan,“ spýtal sa Umar a svoj pohľad uprel do diaľav, akoby odtiaľ očakával príchod armády vzburených otro- kov. Vezír zosadol z koňa. Sluhovia rozprestrelí na zemi koberce a pri- niesli všelijaké dobroty. Obaja sedeli na pohodlných hrubých vankúšoch a s chuťou sa pustili do jedla. „Otroci sú asi päť dní pochodu južne od Mervu. Tam si rozložili tábor, ktorý dobre strážia, avšak človek, ktorý sa tam dostal ako môj posol, mi priniesol dobré správy. Otroci majú vraj naj- viac dvadsaťtisíc mužov, polovicu z nich tvorí pechota.“ „Len neurob tú is- tú chybu ako Abdul Rahim pri Túse a nepodceň silu nepriateľa na základe nejakých pochybných správ,“ Umar na neho uprel prísny pohľad spod svojich hustých, zrastených obrv. „Ten človek, ktorého som tam poslal je Said ibn Džahl. Hovorí ti niečo to meno? Malo by, pretože je to náš najlep- ší špión a aj tvoj otec, náš vznešený sultán, si vysoko cení jeho služby,“ se- bavedome mu odpovedal vezír a ďalej obhrýzal pečenú jahňacinu. „Takže si neváhal riskovať a použil si svojho najlepšieho človeka, aby vošiel pria-

sa, na ktorej strane chceš stáť. Sám si sa rozhodol stáť na strane zla a konať zlo,“ povzdychla si Zinta. „Práve preto, že ťa ovláda temné zlo, ktoré ťa postupne celého pohltí, tebe veštiť nebudem. Svoj dar nevyužijem v prospech takého zloducha, akým si ty! Teba, Rádžera, treba čo najskôr zničiť, inak ty zničíš všetkých! Treba ťa vyhnáť ďaleko od našich stanov, alebo zabiť ako besného psa,“ kričala na neho Zinta. Z úst jej fŕkali sliny a brada sa jej triasla od rozčúlenia. „Takto sa so mnou nerozprávaj, lebo to olutuješ,“ Rádžera jej schytil ruky a mocne ich zovrel. „Mne sa nevyhrážaj, ty šteňa! Viem, že s tebou do môjho stanu vstúpila smrť, ktorá kráča v tvojich stopách, ale ja sa nebojím! Už som prežila viac ako sto jarí, som stará a unavená. Smrť prijmem ako vykúpenie,“ bez štipky strachu mu odpovedala Zinta. „Vyvešťíš mi, ty stará striga, aj keby som ťa mal k tomu prinútiť!“ Rádžera jej ešte viac stlačil ruky, až starecké kosti zaprašťali. „Poviem ti len jednu vetu. Štyri kone ťa ponesú na štyri rôzne strany sveta. A teraz ma pusť! Inak všetko poviem Charšanovi! Ten si s tebou poradí!“ kričala Zinta. Vonku stále zúrila búrka a na stan dopadali ťažké kvapky, ktoré prehlušovali krik v Zintinom stane. Rádžera sa zľakol, keď si uvedomil, čo by sa stalo, ak Zinta povie Charšanovi o jeho nočnej návšteve či nebudaj o jeho tajných plánoch. Ani si veľmi neuvedomoval, ako sa v jeho rukách ocitol malý vankúš na sedenie. „Ja ti tú špinavú hubu zavriem naveky,“ Rádžera polahky zvalil starenu na chrbát a pritlačil jej vankúš na tvár. Zinta sa chvíľu bránila, hrabala rukami po Rádžerovej tvári. Márne sa pokúšala odtisnúť jeho ruky a vyslobodiť sa spod vankúša. Rádžerove prsty pevne držali vankúš aj hodnú chvíľu potom, ako počul posledné chrčanie. Potom sa sklonil, priložil ucho k Zintinej tvári a dôkladne sa presvedčil, že je veštkyňa mŕtva. Vonku už nepršalo, búrka sa skončila. Všade vládlo ticho, len kde-tu bolo počuť vzdialené zavýjanie psov. Rádžera náhlivo v stane upratál, aby zahladil prípadné stopy svojej návštevy a opatrne vyšiel von.

* * *

Ráno sa táborom ako požiar šírila správa o smrti veštkyne Zinti, ktorú našli mŕtvu v jej stane. Nity bola medzi ženami, ktoré jej chodili posluhovať, a práve ona priniesla túto nepríjemnú správu do kráľovského stanu. Laxmí usedavo plakala za milou starenkou, ktorá mala vždy pre ňu milé slovo. Celým táborom sa preválila vlna smútku. Ženy kvľivo nariekali, muži smutne posedávali pred stanmi, akoby smrť uctievanéj veštkyne zastavila aj život v tábore. Napriek tomu už o niekoľko hodín bolo všetko pripravené na pohrebnú vatru. Zinta mala úctyhodný vek a nikdy nepoznala muža – celý život prežila v posvätnnej askéze. Nemala žiadnu rodinu, ktorá by sa o všetko postarala. Ľudia však považovali za česť, ak mohli niečím prispieť k príprave obradu. Samotný maharadža pripravil obrad a vystrojil pohrebnú hostinu dôstojnú človeka, ktorého si všetci veľmi vážili a uctievali. Takmer celý tábor sa zišiel, aby na poslednej ceste odprevadil svätú ženu. Vysoká hranica bola postavená, medzi drevom bolo dosť vonných rastlín a balzamov. Zintine drobné telo odeté v tom najlepšom bubnov a posvätnými modlitbami. Obrad sa skončil a začala tradičná pohrebná hostina, bez ktorej by sa duša zomrelého nemohla pokojne odobrať na druhú stranu. Maharadža vydal zo zásob bohaté prídely jedla, ľudia sedeli v hlúčkoch pri stanoch či za táborem pod stromami pri rieke. Sedeli na hustej trávе v príjemnom chládku stromov, jedli a spomínali na Zintu. Chválili svojho kráľa, že sa tak veľkodušne a dobre o všetko postaral, teraz už Zintina duša môže pokojne odletieť do neba. Charšan tiež sedel v tieni mohutného stromu spolu s Nity, Laxmí, Viratom a Rádžerom, lámal si čerstvo napečený chlieb a potieral ho cesnakom. Od svojho pobytu v otroctve postupne prestal jesť mäso, ako všetci správni veriaci. „Nechápem, ako to, že Zinta umrela tak náhle. V ten istý deň som ju navštívila a cítila sa veľmi dobre. Na nič sa nesťažovala, bola dobre nalaďená, smiala sa, žartovala, nikdy by som si nepomyslela...“ Nity sa zlomil hlas a opäť začala plakať. Laxmí sa pridala k matke a obe usedavo plakali. „Len plačte, je dobré, ak má kto za človekom vyroniť slzu. Svedčí to o tom, že to bol dobrý človek a ľudia ho mali radi. Dnes za Zintou tiekli potoky slz – takže musela byť veľmi dobrým človekom. Aj keď som ju takmer nepoznal a naše cesty sa stretli len na malý okamih, keď som sa ňou po prvýkrát stretol, hneď som k nej pocítil sympatie. Akoby z jej vnútra vyžarovalo akési príjemné teplo, ktorým nás obdarovávala,“ Charšan pohladil Laxmí a zotrel z jej krásnej tváre niekoľko krištáľových slz. „Podľa mňa Zinta už svoju úlohu na tomto svete splnila, a tak mohla s pokojným svedomím odísť. Takže nejaký veľký žiaľ nie je na mieste, kráľovná moja. Veď tá žena mala najmenej sto rokov,“ Rádžera sa takto snažil utešiť Laxmí, ktorá na neho uprela pohľadávajú pohľad. „Mama, myslím, že by sme mali zájsť za našimi priateľkami a zdieľať s nimi náš žiaľ. Tu sú ľudia, ktorým sa zdá, že by sme sa nad stratou našej

Zinty asi mali radovať.“ Rádžerovi takmer zabehlo, keď počul Laxmíninu odpoveď. Jej tyrkysové oči ho priam prepalovali nenávisným pohľadom. „Laxmí, ako sa to správaš?“ prekvapene ju okríkol Charšan. „Odpusť, Rádžera, veľký žiaľ mi priniesol na jazyk tieto nepekne slová,“ ospravedlnila sa Laxmí. Na chvíľu previnilo sklopila hlavu, ale jej oči jasne vyjadrovali, čo v skutočnosti cíti. „Nie, kráľovná, ty odpusť mne bezcitné slová, ktoré ťa iste veľmi ranili. Netušil som, že ti Zinta bola taká blízka a ešte raz ťa pokorne prosím o odpustenie. Viáš, som len prostý vojak, ktorý nie je schopný takých ušľachtilých citov ako tvoja čistá duša,“ Rádžera sa pri týchto slovách hlboko poklonil. Laxmí sa začervenala pri spýťavom pohľade, ktorý na ňu uprel Charšan. Natiahla sa za rukou svojej matky, ktorá jej pomohla vstať, inštinktívne si pohladila svoje vypuklé bruško, rozpačito sa na všetkých usmiala a bez slova odišla. „Prepáč jej tie neuvážené slová, priateľ môj. Veď vieš, aké sú ženy a ešte ak čakajú dieťa. V jednu chvíľu srdcervúco plačú a o chvíľu sa zase radujú a smejú,“ ospravedlňoval Charšan Laxmí. „To je v poriadku, kráľ môj. Ja sa na našu kráľovnú nehnevám a ešte raz opakujem, že chybu som urobil ja. Nemal som tak bezcitne hovoriť pred takou krehkou a ušľachtilou dušou. Prosím ťa, kráľ môj, popros ju v mojom mene o odpustenie a ubezpeč ju, že som jej oddaný služobník. Charšan mu mocne stisol ruku. „Tamto sa k nám náhli Emran,“ prerušil ich rozhovor Virata a prstom ukazoval smer, odkiaľ prichádzal Emran. „Poď, posad sa k nám, priateľ môj,“ privítal ho Charšan. Emran si sadol do mäkkej trávy, vzal si kúsok chleba a pomodlil sa modlitbu za mŕtvu. „Pán môj, nesiem ti veľmi dôležité správy. Vezír už pred dvoma dňami vyrazil s celým vojskom z Mervu a smeruje na juh k nášmu tábore. Najneskôr o týždeň ho tu máme v plnej paráde,“ Emran sa napil studenej vody s ovocnou šťavou a pozoroval reakciu svojho kráľa. Charšan zmľkol a úporne premýšľal nad všetkými vecami, na ktoré nesmie zabudnúť pred rozhodujúcou bitkou. „Ó, veľký Šiva, vďaka ti, že si vyslyšal moje modlitby a konečne nám vydal do rúk našich nepriateľov,“ radostne vykrikol Virata a šťastne sa smial. „Už som tu takmer zapustil korene a nuda ma skoro zožrala!“ Virata veselo vyskočil a radostne po ramene potľapľakával Charšana. „Dočkali sme sa! Idem to oznámiť mojim mužom. Od radosti budú celí bez seba.“ „Čo sa tak tešíš? Ako keby sme išli na hostinu do vezírovho hárumu a nie do boja?“ smial sa Charšan, na ktorého prešla priateľova radosť. „Akoby som sa netešil a neradoval, veď sa blíži deň nášho veľkého víťazstva! Aj Zinta sa určite na nás teraz díva z neba a teší sa s nami.“ „Tak je, priatelia, pozdvihnime čaše na Zintinu pamiatku a víťazstvo, ktoré nám predpovedala,“ Charšan nalial do pohárov a všetci si pripili na víťazstvo. Rádžerova ruka sa zachvela pri tom, ako si mal pripíť na Zintinu pamiatku a takmer mu strieborná čaša vypadla z ruky. „Na naše víťazstvo a na vezírovu smrť!“ kričal Rádžera z plného hrdla, aby sám sebe dodal odvahy a prekonal strach pri spomienke na svoj včerajší skutok, za ktorý očakával trest bohov. V osudnú noc, keď prišiel domov, triasol sa ako malý chlapec, ktorý vyviedol niečo veľmi zlé a bojí sa trestu rodičov. V takomto stave ho našla Ryia. Pohladila ho po hlave a chcela si ho pritisnúť na hrud. Starostlivo sa ho vypytovala, čo sa mu stalo a bozkami mu pokrýval tvár. Lenže on ju surovo odsotil, okríkol a bez vysvetlenia poslal preč. Napriek tomu, že Ryia bola krásna, mladá žena urodzeného pôvodu, Rádžera k nej nepociťoval lásku. Práve naopak. Čím ďalej, tým viac sa jej vyhýbal. Pred tromi mesiacmi, keď ich bolo ešte len niekoľko tisíc, zaútočili na veľké panstvo šejka Jásira ibn Kemala južne od Tusu. Po krutom zúčovaní so šejkom a jeho vojakmi tam našli niekoľko stoviek zúbožených otrokov, ktorí im od vďačnosti bozkávali ruky a svojimi slzami šťastia z nich zmývali krv nepriateľov. Medzi oslobodenými otrokmi bolo aj mladučké dievča. Napriek všetkému, čo prežila, bola Ryia taká krásna, že muži na ňu hľadeli s otvorenými ústami a ženy jej ticho závideli. Postava hodná bohyne – dlhý krk, husté gaštanové vlasy spletené do vrkoča a tvár taká nádherná, že by ste ju mohli obdivovať donekonečna. Oblečená bola v tých najhorších, špinavých handrách a tvár si sama špinila tým najodpornejším svinstvom, len aby si ju nevšimol niekto zo strážcov. Ostatní otroci ju chránili a pomáhali jej, ako sa len dalo. Ryin príbeh všetkých dojal. Jej rodina pochádzala z varny Rádžputání. Muži z tohto rodu od nepamäti slúžili v kráľovskom vojsku tak, ako jej otec Akshay a štyria bratia. Všetci zahynuli v bitke pri Agre. V jeden jediný deň stratila celú rodinu. Aj jej matka, keď sa po obsadení Kanaudž dozvedela túto hroznú správu si v šialenom žiali vrazila mužov kindžal do srdca. Ryina mladosť a smäd po živote ju odradili od toho, aby nasledovala matkin príklad, a tak sa prezliekla do šiat svojej slúžky a bola odvedená do otroctva ako vojnová korisť Jásira ibn Kemala. Ten si pred ich dom zapichol zástavu svojho rodu, aby označil, že mu patrí so všetkým, čo je vo vnútri. Dlho sa zo svojej koristi netešil, teraz ležal pred nohami svojich otrokov s pretatým hrdlom. Charšan dobre poznal Ryinho otca, a tak považoval za svoju povinnosť vziať ju do kráľovského stanu a pokúsiť sa jej nahradiť chýbajúcu ochranu zo strany rodiny. Laxmí sa veľ-

mi potešila Ryinmu príchodu. Konečne našla priateľskú, blízku dušu v jej veku, s ktorou sa mohla do sýtosti porozprávať. No jej nová priateľka u nej nezostala dlho. Rádžera si Ryiu hneď všimol. Nosil jej darčeky a ani Ryia sa nebránila jeho dvoreniu. Po dvoch týždňoch Rádžera požiadal Charšana o jej ruku. Ryia sa tomu úprimne potešila a Charšan bol presvedčený, že títo dvaja ľudia budú rovnako šťastní ako on so svojou Laxmí. Ich šťastie sa po čase stalo len dobre hraným divadlom. Ryia už po niekoľkých týždňoch zistila, že ju Rádžera nemiluje a jeho srdce patrí buď nejakej inej žene, alebo nikomu. Bol k nej hrubý a nevšímavý. Každý jej prejav lásky chladne odmietal a vyhýbal sa jej spoločnosti. Keď za ňou občas zašiel a milovali sa, bol k nej surový a bezcitný. Ryia cítila, že si chce len ukojiť vášeň, ale žiadnu lásku k nej necíti. Po pohrebnom obrade prišiel do stanu a hodil sa na lôžko. S hlavou v dlaniach si ťúchal spánky, akoby ho trápili hrozné bolesti hlavy. Ryia tíško sedela v kúte a bola sa mu prihovoriť, aby ju zase neodbil krikom a nadávkami. „Pri bohoch, mne tá hlava praskne,“ záupel z lôžka Rádžera. Ryia čakala len na to a rýchlo mu pripravila studený obklad, ktorý mu položila na čelo. Jemne mu hladila vlasy. „O chvíľu ti bude lepšie. Alebo mám zabehnúť po liečiteľa?“ starostlivo sa ho pýtala s vystrašeným výrazom. Bola schopná urobiť pre svojho muža čokoľvek. „Nie, nepotrebujem žiadnych šarlatánov, ktorí ma len chcú pripraviť o peniaze. Dones mi karafu s vínom, to mi pomôže najlepšie,“ Rádžera sa ani neunúval nalievať víno do pohára, prisal pery na karafu a lačno pil. Víno mu stekalo po brade a krku ako pramienok jasnočervenej krvi. Utriel si ho do vzácneho, hodvábného rúcha, oddýchol si a opäť pil. „Všetci sa idú zblázniť za tou starou strigou, akoby bola neviem aká dôležitá. Rumádzgajú za ňou, akoby to bola ona, kto nám vybojoval všetky víťazstvá a bez nej teraz zostaneme bezbranní ako malé deti,“ Rádžera si hlasno odgrgol a podal prázdnu karafu manželke. „Vidíš, už mi je lepšie. Dones mi ešte víno!“ Ryia poslušne splnila Rádžerovu požiadavku šťastná, že sa s ňou manžel vôbec rozpráva a nekričí na ňu, ani jej nenadáva. „Dokonca aj tá drzá a pyšná Laxmí ma dnes pre tú starenu verejne a bezočivo urazila. Čo si vlastne o sebe myslí? Veľmi rýchlo zabudla, kto vlastne je,“ Rádžera sa opäť napil vína a tvár mu horela od vína a hnevu. „Muž môj, nezabúdaj, že hovoríš o našej kráľovnej,“ napomenula ho Ryia. Napriek strachu sa nemohla nezastať Laxmí. „Čuš, hlupaňa,“ zahnal sa na ňu rukou, ale neudrel ju. Ryia si rukami zakryla hlavu očakávajúc spršku úderov, na ktoré si už takmer zvykla. „Ona a kráľovná? Ha, veď ešte pred pár mesiacmi bola špinavá otrokyňa z varny Nedotknuteľných a dnes sa jej máme klaňať a oslovovať ju kráľovná,“ zlostil sa a sipel svoje jedovaté nadávky, aby ich nebudaj niekto nezačul. Z úst mu fŕkali sliny, bol už poriadne opitý. „Ja, ktorý pochádzam zo starého urodzeného rodu sa mám klaňať a plaziť pri nohách žobráčky? Mám sa uspokojiť s postavením, ktoré teraz majú obyčajní vojaci, ktorých ten hlupák pokojne vymenuje za generálov? Ó, bohovia, dokedy to ešte budete trpieť? Dokedy ma budete takto ponižovať?“ „Myslím, že si opitý a mal by si si lahnúť, pretože svojimi rečami neponižuješ len seba, ale aj mňa,“ Ryia sa nebojácne pozrela do mužových očí. Napriek všetkej láske nemohla ďalej zniesť také urážlivé reči o jediných dvoch ľuďoch, ktorí jej tak ochotne a s láskou nahradili jej rodinu. „Takže ja ťa ponižujem, ty nevďačnica!“ Rádžera ju chytil za vlasy a pritiahol k sebe. Niekoľkokrát ju udrel do tváre. Z nosa jej tiekla krv. Priblížil k nej svoju tvár a zlostne jej šepkal do ucha: „Ešte raz sa budeš so mnou takto bezočivo rozprávať a zabijem ťa! Nezabudni, že som pánom nad твоjím životom,“ Rádžera rýchlo dýchal. Cítil vôňu Ryiných vlasov a blízkosť jej tela. Bozkával ju a v ústach cítil chuť jej krvi, čo ho ešte viac vzrušilo. Ryia sa pokúšala brániť, ale nič jej to nebolo platné. Proti mocným Rádžerovým rukám nemala žiadnu šancu. „Prosím ťa, pusť ma!“ s plačom prosila svojho muža. Ten ju však vôbec nepočúval. Pred očami už nemal Ryiu, ale v jeho predstavách sa mu v rukách metala bezmocná Laxmí. Bezcitne z nej strhol šaty a surovo sa jej zmocnil.

Kapitola XVIII. Príbeh o stratenej dcére

Celý tábor sa za jediný deň akoby vyparil. Ešte včera stálo v tomto údolí ohromné mesto s tisíckami stanov a vozov, ktoré sa hmýrilo ľuďmi. Dnes tu po nich zostala len udupaná tráva, vyhasnuté pahreby a hľby odpadkov, ktoré svedčili o ich prítomnosti. Charšan sa rozhodol vyjsť nepriateľovi v ústrety, aby si sám mohol vybrať miesto, kde sa odohrá bitka. Po dvoch dňoch pochodu sa ten obrovský had, dlhý niekoľko míľ, ktorý tvorili ľudia, vozy a zvieratá doplazil do kraja miernych vrškov pokrytých hustými lesmi v údolí takmer navlas rovnakom s tým, z ktorého predvčerom odišli. Rozložili tábor. Blížil sa večer, keď sa rozehoreli tisícky ohníkov. Unavení ľudia si posadali okolo ohňov, na ktorých si pripravovali večeru. Muži sa hneď pustili do práce a začali stavať stany. Vedľa seba položili svoje sarissy, aby ich mali po ruke tak, ako prikázal sám maharadža. Deti sa dotýkali tej zvláštnej zbrane. Skúšali ju zdvihnúť, hladili svojimi rukami drsné drevo, a pritom snívali o tom, že raz sa aj oni stanú odvážnymi a obávanými bojovníkmi maharadžovho vojska ako ich otcovia a bratia. Ženám sa pri pohľade na tieto zbrane hrnuli do očí slzy pri pomyslení na zajtrajší boj, z ktorého sa ich milovaný už nemusí vrátiť. Tábor bol tichý. V povelí sa niesol len monotónny zvuk zatĺkania stanových kolov. Ľudia boli mlkvi v očakávaní boja, ktorého rozhodne o ich budúcnosti. Ešte aj psi vycítili napätie z nastávajúcích vecí, ktoré všetkých opanovalo – radšej sa stiahli pod vozy, kde ticho ležali a pozorovali svojich pánov. Keby vyšli na severný pahorok, na druhej strane by v diaľke mohli vidieť tisícky a tisícky ohňov v tábore vezírovej armády. Tam nevládli žiadne obavy. Vojaci a ich velitelia si boli istí svojím zajtrajším víťazstvom a každý z nich vedel, že s takou presilou nemôžu s armádou otrokov prehrať. Za súmraku dvaja muezíni vyzvali vojakov k večernej modlitbe. Z desiatok tisícov hrdiel sa ako vo vlnách niesol mohutný hlas modlitby. Keď sa modlitba skončila, celý tábor stíchol a ponoril sa do spánku. Iba stráže podchvíľou udržiavali jeden druhého v bdelom stave výkrikmi: „Boh je jeden!“. Mughal sedel pri ohni so Sunilom. Anu a Mangal sa šli rozlúčiť so svojimi budúciimi ženami, ktoré si v tábore už stihli nájsť. Sunil si ohrieval svoje hrubé, žilnaté ruky nad ohníkom, ktorý osvecoval jeho tvár pokrytý šedivejúcim strniskom. V očiach sa mu odrážali plamienky. Mughal si odväzoval obväzy zo svojich od sarissy doráňaných rúk. Po dvoch dňoch výcviku sa mu urobili obrovské, krvou podliate pluzgieri. Keď praskli, obnažili dlane až po mäso. Mughal sa nesťažoval a aj napriek bolesti poctivo cvičil. Tvrdšieje stískal sarissu, ktorú odkladal len pri jedle a pri spánku. Odmietal akúkoľvek pomoc so slovami, že si na to treba len zvyknúť. Anu a Mangal napriek tomu zašli k liečiteľovi pre masť z liečivých bylínok, ktorá im pri rovnakých problémoch veľmi pomohla. Sunil mu po nociach vyhľadal nahrubo otesanú sarissu, aby ju mohol lepšie držať a nerobila mu pritom krvavé mozole. „Ukáž, nech sa na to pozriem,“ Sunil vzal jeho ruky a prezeral si ich pri ohni. „No vidíš, už je to dobré. Rany sa zahojili akurát včas, aby si mohol v plnej paráde privítať samotného vezíra,“ usmial sa Sunil a vhodil obväzy do ohňa. Z dialky k nim doliehal hlas večernej modlitby z nepriateľského tábora. „Ó, bohovia, tých musí byť ako mravcov!“ Mughal si spokojne prezrel ruky a zadával sa smerom, odkiaľ prichádzal ten mohutný hlas vychádzajúci z desaťtisícov hrdiel. „Určite sa veľmi dobre pamätáš na deň, keď si prišiel medzi nás a rozprávali sme si svoje životné príbehy. Všetci ste ich vyzozprávali, len ja som ti povedal, že ti ho poviem neskôr,“ Sunil prihliadol na oheň, ktorú jasnejšie zažiaril. Mughal len súhlasne prikývul hlavou. „Myslím, že teraz nastal ten najsprávnejší čas. Zajtra by už mohlo byť pre jedného z nás alebo pre oboch neskoro. Doma v Kanaudž som mal malú

Vrājitoare – aj takto sme skúmali a fotografovali

V rámci projektu Vrājitoare som strávila spolu s fotografkou Luciou Sekerkovou počas štyroch ciest 37 výskumných dní v hlavnom meste Rumunska Bukurešť a jeho okolí. Vykonávanie rozhovorov a fotografovanie rómskych vrājitoare, teda žien, ktoré sa venujú vešteniu a magickej činnosti ako zárobkovej činnosti, prinieslo množstvo nepredvídateľných situácií, zážitkov, limitov a špecifik. Ani počas štvrtej, poslednej cesty sme vopred nevedeli, čo nás v ten ktorý deň, u ktorej ženy, čaká.

V nitrianskej komunite olašských Rómov mám vybudované určité vzťahy, poznám ich zvyky a viem, čo je pre nich dôležité. Aj vďaka tomu sa mi s nimi dobre komunikuje a cítim sa u nich príjemne. O Rómkach, s ktorými som sa mala stretnúť a rozprávať v Rumunsku, som nevedela takmer nič. V tomto pre mňa novom teréne som rýchlo zistila, že mi moje skúsenosti a poznatky zo Slovenska budú aspoň čiastočne nápomocné. Do Rumunska som chodila zbalená s dlhými sukňami a fotkami z nitrianskej olašskej komunity. Medzi olašských Rómov totiž chodím v sukniach v dĺžke pod kolená a celkovo nevyzývavo oblečená tak, ako to vyžadujú ich vnútorné pravidlá. Lucka pri predošlých cestách neriešila svoj výzor, ale teraz to skúsila a sama poznamenala, že to nepochybne pomáhalo. Tamojšie Rómky sa riadia dodnes pravidlom nosenia dlhých sukni, rovnako ako olašské Rómky na Slovensku. Ženy, ktoré sme navštívili si to všímali a vznikali ohľadom toho aj debaty.

Tak tomu bolo hneď v prvý deň, ktorý som strávila v Bukurešti. Navštívili sme staršiu ženu Elenu a následne jej sestru Brataru. Na tomto príklade by som rada ukázala, aké dni plné prekvapení a rôznych zážitkov sme prežívali. S Elenou sa Lucka stretla už pri svojej predošlej ceste a rozprávala mi o vrúcnom prijatí. Tak tomu bolo aj teraz (aj pri ďalších cestách, kedy sme ju navštívili). Zaujala ju moja farebná kvetovaná šatka, fotky zo Slovenska a zopár olašských slovíčok, ktoré ovládam. Elena bola jedna zo žien, ktorá nechcela veriť, že nie som Rómka. Lucka po tejto návšteve napísala do terénneho denníka, ktorý sme si viedli nasledovne: „*Pamätala si ma z novembra. Pýtala sa na fotky. Páči sa jej Ivankina sukňa aj šatka. Ivka začala hovoriť olašské slovíčka. Nasleduje smiech a dojatie. Ivka ukazuje fotky zo slovenskej komunity olašských Rómov. Elena skúša rôzne frázy ako: Čo robíš? Ako sa voláš? po rómsky, či budeme rozumieť. Elena sa pýta, či nechceme zlato, že predáva. Rozprávajú sa o zlato, peniazoch zo zlata – Franz, Jozef. Elena: Taves bachтали, taves bachтали. Chce sa rozprávať po rómsky. Skúšajú spoločné známe slovíčka. Pýta sa, či je Ivka Rómka alebo gadži. Ivka: Gadži. Smiech... Ide Ivanke ukázať tradičné sukne. Ponúkajú nás koláčmi. Pýta sa, či také oblečenie majú aj Rómovia na Slovensku a rozprávame sa o fotkách, ktoré Ivanka urobila v Nitre. Snažíme sa prísť na to, ako preložiť slovo vajda. Pýta sa Ivanky, ako chodí jej mama oblečená, či má sukňu alebo nobavice. Ivka vraví, že nobavice ako gadži. A vysvetľuje, že ona už prestala nosiť nobavice. Elena lichotí: Šukar. Konečne ideme na otázky.*“ (terénny denník, Elena, 28. 2. 2017).

Po tomto, pre mňa veľmi príjemnom a srdečnom prvom kontakte s vrājitoare, sme sa presunuli kúsok ďalej k Brataru – Eleninej sestre. Tu bola atmosféra odlišná. Najskôr sa nás Brataru spýtala, či máme čas, aby nám všetko o svojej práci povedala. Vzápätí nás však upozornila, že nemá veľa času kvôli prípravám na prvomarcový rituál. Ďalej prišlo nepochopenie, prečo sa chceme rozprávať s ňou, keď Ele-

◆ Prezentácia práce vrājitoare v praxi

na nám už podľa jej slov všetko povedala. Po chvíli sa zdalo, že nič z tohto by nebol problém, ak jej za informácie zaplatíme: „*Pracujem s duchmi a tí mi nedovolia rozprávať len tak, bez odmeny*“ (Brataru, 69 r.). Napokon súhlasila s 10-minútovým rozhovorom zadarmo. V prvý výskumný deň som si teda v miernom strese rýchlo premeriavala očami dotazník a snažila sa vybrať 3-4 otázky pre Brataru. Celé stretnutie, kde sme sa viac dohadovali, ako skúmali, ukončila so slovami: „*Povedala som 10 minút. Aj tak som vám venovala viac. A to len preto, že ona je Cigánka!*“, pričom pozrela na mňa. Zaujímavé bolo, že pri druhom stretnutí počas druhej cesty mi s náznakom úsmevu podávala ruku so slovami: „*Prečo chceš tieto informácie odo mňa, nepoznáš ako Cigánka tradície? To musíš všetko vedieť, prečo to chceš odo mňa?*“ (Brataru, 69 r.). Tretíkrát sme sa s ňou videli počas tretej cesty na zásnubách jej vnuka, na ktoré sme boli pozvané. Po zásnubách, kde jej bolo sympatické, že sme sa bavili a že sa aj s nami rozprávali viaceré ženy, sa nám podarilo uskutočniť asi polhodinový rozhovor, kedy už nepadlo ani slovo o peniazoch.

Som vždy rada, keď sa môžem nejakým spôsobom a aspoň do určitej miery odplatiť, odvdáčiť ľuďom, ktorí mi venujú svoj čas a informácie. Zopárkrát sme sa pri našich cestách stretli s požadovaním peňazí. Vopred sme sa ale dohodli, že takto postupovať nebudeme. Tieto ženy si v poslednej dobe uvedomujú silu reklamy a vo veľkom využívajú sociálne siete na propagáciu svojej práce. A tak namiesto peňazí zväčša od nás požadovali fotografie od Lucky, ktoré na reklamné účely použili a takisto to požadovali od nás. S tým sme nemali problém. Nastávali však aj situácie, kedy fotografie s nami používali s popismi, ktoré nezodpovedali realite. Niekedy počas rozhovorov, ktoré som viedla, robili živý prenos. Marketing sme mohli sledovať na vlastné oči, i keď to na druhej strane komplikovalo našu prácu. Najviac nás zaskočili situácie, kedy sme sa spočiatku nevedomky stávali klientkami týchto žien počas rozhovorov a fotografovania. Počas šiesteho dňa v teréne som bola konfrontovaná so situáciami, ktorým som najskôr nerozumela a na ktoré som nebola vôbec pripravená. U Natalie bola ďalšia žena a viacero mladších dievčat. Pri príchode som sa potešila, že Natalia mala pekne naaranžovaný svoj kôš a rôzne predmety na stole pred honosnou sedacou súpravou, na ktorú ma pred rozhovorom usadila priamo vedľa nej. Zrazu sa tam počas rozhovoru pohybovali deti, ale aj dospelý muž s natáčajúcimi mobilnými telefónmi. Medzi tým už držala vrājitoare moju ruku a odriekala jednu z formuliek. Keď som začala chápať, čo sa okolo nás deje a že sa zo mňa pri výskume stala klientka, podarilo sa mi stopnúť rozhovor. Neskôr sa v podobnej situácii ocitla naša tlmočnica Diana. Po takomto rozhovore nasledovalo predvedenie rituálu vonku v záhrade. Po tom, ako sa v kotle varilo spolu s kvetmi srdce z voľa, sme sa pri ňom všetky vystriedali pri ženách a dievčatách s rôznymi magickými pomôckami pre účely fotografovania. Predvádzanie rituálov priamo na nás malo pre nás však význam. Ako som spomínala, zažili sme marketing naživo a zároveň sme mohli lepšie porozumieť tomu, čo nám vysvetľovali a získať aj zaujímavý fotografický materiál. Bolo aj viacero rozhovorov bez akého-

koľvek natáčania a živých prenosov. Pri takýchto rozhovoroch sa nám pracovalo najlepšie. Rozhovory boli pokojnejšie, bez zásahov a prerušení. To isté sa týkalo aj Luciinej práce – pokiaľ sa natáčalo, občas bola upozornená, aby fotografovala napríklad bližšie pri ich mame, aby bola v zábere a podobne.

Z rôznych materiálov dostupných na internete sme získali predstavu o tom, ako by mali jednotlivé rituály vyzeráť, respektíve ako vyzerajú, keď príde zahraničná televízia. Prvýkrát mala Lucia sľúbený rituál od Iriny, s ktorou sa dohodla, že jej predvedie rituál pri vode s ohňom a všetkým veľkolepým, čo k tomu patrí. Ďalší deň, keď prišla v dohodnutú hodinu do bytu k Irine, nebola doma. Otvorila mama, ktorá jej strážila diéta. Irina prišla po dvoch hodinách s tým, že nemá čas a nechce sa jej, lebo vonku je zima. Miesto sľúbenej rieky sa sama nainštalovala v malom parku za jej panelákom. Vydžala púzovať 15 minút. Najskôr bola Lucia sklamaná z ich vlastnej neochoty prezentovať sa dôstojne a veľkolepo, s dôrazom na akúsi tradíciu, tak, ako to poznala z internetu. Podobné skúsenosti sme zažili aj spoločne. Až neskôr sklamanie z absencie tradičného či magickeho vystriedalo pochopenie a nadšenie. Pochopili sme, že to, čo nám ukázala Irina a niektoré ďalšie, sme mohli vidieť a zažiť možno len vďaka tomu, že nie sme pre ne dostatočne exkluzívne – nepracujeme pre žiadnu známu televíziu ani noviny. Ženy z prvých ciest, napríklad Luminita, sa pýtali, prečo sme nedali fotky do National Geographic. Hranie sa na niečo, čím sme neboli a sľubovanie niečoho, čo by sme pravdepodobne nedokázali ovplyvniť a splniť, by bolo neetické. Na druhej strane by nám zabezpečilo možno reprezentatívny materiál, ale zároveň taký, aký sa podarilo získať iným. Tým, ktorí mali zvukové meno, veľkú kameru, mikrofóny a možno im aj zaplatili. My sme ale pochopili, že si k nim musíme hľadať inú cestu a zostať tými, kým sme. Práve vďaka našej, nazvime to priemernosti, sme schopné získať nevšedný a možno aj z určitého hľadiska nadpriemerný materiál. Respektíve prezentovať aj to, čo možno pre filmárov a režisérov dokumentov nie je reprezentatívny materiál a zostane nezverejnený.

Každý deň v Rumunsku bol iný a plný nových skúseností a zážitkov. Fotografovanie a získavanie materiálu nebolo vždy jednoduché a častokrát končilo v neskorých večerných hodinách. V letných horúčavách sme bojovali aj s presúvaním sa hromadnou dopravou za vrājitoare do okrajových častí Bukurešti, ale i s náletmi komárov počas fotografovania pri rieke. Raz sa cez skupinku vrājitoare, ktoré nám vonku predvádzali demonštráciu rituálu dokonca hnalo stádo kôz. Vzácné chvíle nastali, keď sme mali možnosť rozprávať sa o rôznych témach pri výbornom jedle, ktorým nás tieto ženy ponúkli. Napriek všetkým nástrahám a komplikáciám, ktoré sprevádzali tento projekt, sme obe rady, že sme ho zrealizovali. Výsledkom týchto ciest je knižka s názvom Ženy predávajúce nádej, ktorá v týchto dňoch vychádza. Prostredníctvom fotografií Lucky Sekerkovej a môjho (verím, že pútavého) textu vám v nej sprostredkujeme to, čo sme sa od vrājitoare – rumunských rómskych čarodejní dozvedeli a čo nám ukázali.

Text: Ivana Šusterová, foto: Lucia Sekerková

◆ Fotogračka Lucia Sekerková pri svojej práci

◆ **Prezentácia práce vrájiťoare v praxi**

◆ **Boli sme súčasťou príprav zasnub vnuka známej vrájiťoare Bratary**

◆ **Fotografovanie demonštrácie rituálu, ktorý sa vykonáva v noci pri rieke**

Výpisky z terénneho denníka

- *Varsovia: Vidím, že nosíte dlhé sukne. Je to tradícia u vás? Ivana: Ja si vážim rómske zvyky na Slovenku. V komunite, kam chodím, som si zvykla nosiť dlhé sukne (terénny denník, Varsovia, 28. 5. 2017).*
- *Varsovia: Počas toho, ako išla Bernadeta na WC sme chceli vyplniť ticho, tak sme ukázali fotky a Ivankinu knižku. Pri poblade na slovenských Rómov nás pochválila, že sme pekná rodina. Snažila som sa vysvetliť, že nie sme rodina, ale stále sa pýtala pomocou základných anglických slovíčok. Ukázala na fotku, pozrela na Ivku a opýtala sa: Sister? (terénny denník, Varsovia, 28. 5. 2017).*
- *Amalia: Sama od seba sa pýtala na Ivkinu dlhú sukňu, či ju nosí kvôli rómskej tradícii. Bola miho prekvapená z odpovede. Muž Erviry nám začal sám od seba hovoriť o zvykoch. Páčili sme sa mu a keď sa s nami lúčil, Ivka povedala Taves bachťalo a na to ju vrúčne objal a odpovedal jej po rómsky (terénny denník, Amália a Ervíra, 30. 5. 2017).*
- *Maria Campina: Opäť nesklamala. Privítala nás ešte s úsmevom, pozrela fotky a odbodila ich nabok. Trochu ju opäť zaujalo Ivankino oblečenie a olaština. A potom prišlo nekonečné vysvetľovanie, prečo sme opäť u nej! (terénny denník, Maria Campina, 2. 3. 2017).*

◆ **Posledná noc v Bukurešti – Lucia, Ivana a Diana po skončení fotografovania vrájiťoare Natalie a celkovom ukončení výskumnej a fotografickej časti projektu**

◆ **Etnologička Ivana Šusterová počas rozhovoru s vrájiťoare**

◆ **Diana Dobrescu zastávala nielen rolu tlmočnice**

